

ŠIAULIAI UNIVERSITY

Regina Karvelienė

**EMPOWERMENT OF STUDENTS
IN DISABILITY SITUATION TO PARTICIPATE
IN INTERNATIONAL ACTIVITIES
OF HIGHER EDUCATION**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Education (07 S)

Šiauliai, 2019

Doctoral Dissertation has been prepared in 2013-2018, at Šiauliai University following the regulations of joint doctoral studies delivered by Kaunas University of Technology, Lithuanian Sports University and Šiauliai University.

Research supervisor:

Prof. Dr Stefanija ALIŠAUSKIENĖ (Šiauliai University, Social Sciences, Education – 07 S).

The Defence Board of Science of Education:

Chair:

Prof. Habil. Dr Vytautas GUDONIS (Šiauliai University, Social Sciences, Education – 07 S; Psychology – 06 S).

Members:

Prof. Dr Catherine Jane CARROLL-MEEHAN (University of Portsmouth, United Kingdom, Social Sciences, Education – 07 S),
Prof. Dr Leta DROMANTIENĖ (Klaipėda University, Social Sciences, Management – 03 S),
Prof. Dr Brigita JANIŪNAITĖ (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Education – 07 S),
Prof. Dr Romualdas MALINAUSKAS (Lithuanian Sports University, Social Sciences, Education – 07 S).

The Doctoral Dissertation will be defended at a public sitting of the Board of the Education Science Field on 31 May 2019 at 10.00 at Šiauliai University Library, Room 413.

Address: Vytauto St. 84, LT-76285 Šiauliai, Lithuania.

Summary of doctoral dissertation has been distributed on 30 April, 2019.

The Doctoral Dissertation is available at Šiauliai University Library.

Please send reviews to:

Department of Research and Art Šiauliai University

P. Višinskio Str. 38, LT-76352 Šiauliai, Lithuania

Tel.: +370 41 595821, fax: + 370 41 595809, e-mail: doktorantura@cr.su.lt

© Regina Karvelienė, 2019

© Šiauliai University, 2019

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

Regina Karvelienė

**STUDENTŲ, PATEKUSIŲ Į NEGALIOS
SITUACIJĄ, ĮGALINIMAS DALYVAUTI
AUKŠTOJO MOKSLO TARPTAUTINĖSE
VEIKLOSE**

Mokslo daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

Šiauliai, 2019

Mokslo daktaro disertacija rengta 2013–2018 metais Šiaulių universitete pagal Kauno technologijos universiteto, Lietuvos sporto universiteto, Šiaulių universiteto jungtinės doktorantūros reglamentą.

Mokslinė vadovė –

prof. (HP) dr. Stefanija ALIŠAUSKIENĖ (Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S).

Edukologijos mokslo krypties gynimo taryba:

Pirmininkas –

prof. habil. dr. Vytautas GUDONIS (Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S; psichologija – 06 S).

Nariai:

prof. dr. Catherine Jane CARROLL-MEEHAN (Portsmuto universitetas, Jungtinė Karalystė, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S),

prof. dr. Leta DROMANTIENĖ (Klaipėdos universitetas, socialiniai mokslai, vadyba – 03 S),

prof. dr. Brigita JANIŪNAITĖ (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S),

prof. dr. Romualdas MALINAUSKAS (Lietuvos sporto universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S).

Disertacija bus ginama viešame Edukologijos mokslo krypties gynimo tarybos posėdyje 2019 m. gegužės mėn. 31 d. 10 val. Šiaulių universiteto bibliotekos 413 auditorijoje.

Adresas: Vytauto g. 84, LT-76285 Šiauliai, Lietuva.

Mokslo daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2019 m. balandžio 30 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Šiaulių universiteto bibliotekoje.

Atsiliepimus siųsti adresu:

Mokslo ir meno tarnyba, Šiaulių universitetas,

P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai, Lietuva

Tel. (8 41) 595 821, faks. (8 41) 595 809, el. paštas doktorantura@cr.su.lt

© Regina Karvelienė, 2019

© Šiaulių universitetas, 2019

INTRODUCTION

Changing social cultural context and shift of paradigms from clinical to social interactive paradigm which highlights social participation and empowerment of non-traditional individuals including students in a disability situation due to their physical, sensory, social and other factors that result in various needs, challenge the practice of internationalisation activities in higher education institutions. Growing internationalisation opportunities create conditions for students with diverse needs including disability to participate in internationalisation processes. However, practices of higher education institutions and individual experiences show the limitation of internationalisation opportunities. Participation of persons with disabilities and/or persons in a disability situation in all processes of higher education including internationalisation activities causes challenges for both students and universities.

Relevance of Doctoral Research and Substantiation of Scientific Problem

In the context of paradigm change, new generation scientific research studies oriented towards cognition of students and variety of their needs, evaluation and release from traditional attitude's dictate become especially important. Methodological provisions of new generation scientific research are based on transition from medical "deficiency" disability model to social interactive educational model oriented towards systematic help to a person and one's environment, strengthening of social relationships, social participation and empowerment.

During the last two decades globalising socio-economic society's evolution formed a new trend of higher education activities (Guruz, 2011). Modern society is rapidly influenced by integration and globalisation processes. Scientific and technological progress claims higher requirements for specialists' competences, increases learning opportunities that stimulate formation of a learning society and change of paradigms (Zuzevičiūtė, 2006). Ability to work, seek, learn transforms from local, homogeneous space into the international and global one.

Globalisation process has influence on social cultural development and stimulates social changes in various spheres and sectors as well as in higher education pursuing to ensure accessibility and quality of science and studies. According to De Wit (2011) internationalisation of higher education focuses on readiness of academic communities to act and cooperate in international space.

Internationalisation combines higher education institutions which try to ensure that students acquire global competencies necessary for competitive labour market (Wendt et al., 2003; Velde, 2005). Academic internationalisation factors have impact upon reconstruction of universities' visions and missions.

Universities must ensure that offered study programmes and research would help to meet new challenges and would create conditions for career development for every student¹.

Improvement of accessibility of university studies is especially important while pursuing to ensure participation of non-traditional students and their high quality studies. Many innate and environmental factors and their interaction influence opportunities of participation in internationalisation activities of students in a disability situation. Not only student's health condition, functioning opportunities are important but also various social, personal factors that are related to freedom of person's actions to make everyday decisions concerning one's life and pursued objectives. Making a decision whether to participate in internationalisation activities or not reinforces person's responsibility to make individual decisions and to achieve the set goals.

Involvement of disabled students in various society's processes, including possibility to pursue higher education is emphasised in the documents and projects' priorities (Law on Education of the Republic of Lithuania², Law on Science and Studies³, Law on Social Integration of the Disabled⁴, Convention on the Rights of Persons with Disabilities⁵, European Disability Strategy 2010–2020 prepared by the European Commission (EDS)⁶, Youth Programme of the EC⁷, Programmes of Education Exchanges Support Foundation⁸ et al.). Referring to OECD⁹ (2015) statistics, in 1996–2014 there is a noticeable increase in the number of students with disabilities in foreign higher education institutions. In the USA this number increased from 9,2% to 10,8%, in Germany – from 15% to 18,5%, in Norway increased by 7%, in Denmark – 0,7%, in France 0,4, in Czech Republic – 0,1%. In Lithuania the number of students with disabilities composed 0,5 % from the total number of students.

---

¹ European University Association: Ten Salzburg Basic Principles. Salzburg, February 2005. Internet access: www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol sem/Seminars/050203-055Salzburg/050203-05 Conclusions.pdf

² Law on Education of the Republic of Lithuania. 29 June 2016. No. XI-242.

³ Law on Science and Studies of the Republic of Lithuania. 29 June 2016. No. XII-2534.

⁴ Law on Social Integration of the Disabled. 28 November 1991. No. I-2044.

⁵ United Nations' Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol (2006). *Valstybės žinios [Gazette]*. 2010, No. 71-3561.

⁶ European Disability Strategy 2010–2020 (EDS). EC Board, 2010/48/EC. OJ L 23, 27 January 2010. Internet access: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/603252/EPRS_BRI\(2017\)603252_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/603252/EPRS_BRI(2017)603252_EN.pdf)

⁷ Youth Programme of the EC. Internet access: <https://www.salto-youth.net/rc/inclusion/archive/archive-resources/inclusiongroups/inclusiondisability/FundingDisability/>

⁸ Projects implemented by Programmes of Education Exchanges Support Foundation. Internet access: <http://smpf.lt/lt/vykstantys-projektai>

⁹ Organisation for Economic Cooperation and Development.

The nature of students' disability is different in every country. The majority of students in Lithuania have somatic (40%), movement (30%) and visual (14%) disorders (Valentinavičius, 2012). The most students studying in American higher education institutions have movement (25%), mental (21%) and somatic (17%) disorders; in France – movement (21%), somatic (20%) and visual (14%) disorders; in Ireland – learning (67%), movement (8%) and somatic and hearing (5%) disorders; in Denmark – learning (66%), movement (1 %) and visual and hearing (5%) disorders.

Each country and its higher education institutions try to provide all students including the students with disabilities with best access to studies, try to take care of physical environment, offer necessary financial, administrative and other support. However, there is still a lack of attention to students with disabilities on development of competences such as self-expression, creativity, internationalisation, etc. and planning of future career. Education provides students with disabilities with opportunities to live purposeful social life as guaranteed by the Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Experiences of students with disabilities while pursuing higher education started to be analysed more than several decades ago. While studying at a higher education institution students with disabilities encounter various difficulties. These problems have been analysed in research by foreign and Lithuanian scientists: accessibility of higher education to the disabled students (Mara, 2014; Le Fanu, 2014; Goode, 2007); formation of identity of students in a disability situation in higher education (Riddel, Weedon, 2014); the attitude of capable students towards students with disabilities (Ash et al., 1997; Kayhan et al., 2015); studies of foreign students with disabilities in universities of Great Britain (Soorenian, 2013); influence of a family and school on students with disabilities in preparation for studies at a higher education institution (Cheatham et al., 2013), promotion of variety in higher education (Meric et al., 2015); improvement of study conditions for students with disabilities in Lithuanian higher education institutions (Ambrukaitis, 2001; Grincevičienė, 2002; Daugėla, 2008); problems of students with motor disabilities (Daugėla, Žukauskas, 2005); status of students with disabilities and development of opportunities in Lithuanian higher education institutions in terms of social participation (Ruškus et al., 2007); participation of the disabled students in Lithuanian higher education institutions (Ruolytė-Vershcoore, 2012), etc. Over the recent decade various international networks and organisations (EAIE ACCESS – Committee of Access and Diversity of European Association for International Education¹⁰, SIHO – Support Centre for Inclusive Higher Education¹¹, MIUSA –

¹⁰ European Association for Higher Education. Internet access: <https://www.eaie.org/community/expert-communities/access-diversity.html>

¹¹ Flemish Support Centre for Inclusive Higher Education – SIHO. Internet access: <http://www.siho.be/about-us>

Mobility International USA¹²) in their activities promote mobility of students with disabilities and their involvement in all activities of higher education institutions. Experiences of students in a disability situation in the processes of internationalisation of higher education and factors determining involvement in internationalisation activities at universities as well as their interconnections have been scarcely investigated so far. Referring to the relevance of research topic and trying to formulate scientific problem of the research as precisely as possible, theoretical philosophical substantiation of the research is presented.

Theoretical, philosophical research base. This doctoral research is based on **conception of critical constructivism** which analyses and evaluates constructivism in social and cultural environment but also introduces a critical dimension to this process. The basis of critical constructivism is composed of two main theories – *critical theory* and *social constructivism theory*, that supplement this concept with the attitude that communication and relationships are a social process that takes place not in “human mind” but among people in a specific context distinguished by certain physical, emotional, social and cultural historic characteristics and is determined by this context.

Critical Theory (Freire, 2000; Bourdieu, 1986, 1989; Foucault, 1982, 1986; Honneth, 2007; Crossman, 2018; et al.) creates the basis of social research in order to reduce domination and to provide more freedom i.e. emphasis is laid on “human’s emancipation” under the conditions of domination, oppression, pressure. **Critical Theory** must meet three criteria: it has to be **explanatory, practical** and **normative** at the same time (Horkheimer definition). In this research critical theory is perceived as changing social dogmas and conceptions about a disabled person, a student with disability; changing society’s perception about surrounding environment, not only explaining what is wrong with current social reality but also presenting clear norms of criticism and forming practical objectives that implement social transformations. Critical theory analyses certain limitations of individual’s social participation. In case of this research – participation in internationalisation activities in higher education. Referring to critical theory, it is important to understand how society controls our lives and through increase of society’s awareness by enabling students with disabilities try to create new forms of social life. In this doctoral research **critical theory** applied in the context of disability studies allows to investigate social and ontological aspects that are relevant to persons in a disability situation. Critical theory is used when analysing disability and contexts that determine disability situation in order to highlight ontological assumptions of modern society especially those that are relevant to quality and meaning of human life (Mladenov, 2014).

In the dissertation the experiences of students in a disability situation are revealed through promotion of students’ emancipation and critical thinking. In

---

¹² Mobility International USA. Internet access: <http://www.miusa.org>

the context of doctoral research, **provisions of Critical Disability Theory**, which are based on criticism of traditional disability discourse and assumptions related to oppression of the disabled persons and ignorance of human rights, are also important. The theory is also based on the arguments that disability should not be related to health or other medical aspects or compassion. Rather it is an issue of analysis of politics and power/helplessness, power relationships. Theoretical provisions of critical disability are based on transition from the emphasis on individual pathology related to biomedical disability model to liberal social disability model (Gillies, 2014). Referring to critical disability theory, in the context of this doctoral research the emphasis is laid not on disability but on the interaction of a person and environment which determines a disability situation that a person enters.

Social Constructivism Theory (Berger, Luckmann, 1966; Polanyi, 1966; Gubrium, Holstein, 1999; Chugh, 2015) states that a person identifies oneself and own existence through social interactions which create meanings and values provided by institutions, various communities, surrounding environment, family, friends relating them to complex and real-life situations with previous experience. In the dissertation we follow the provision that perception of meaning of human life is influenced by person's needs, provisions, interests, stereotypes. Social reality is constructed through people's interpersonal relationships, through experiences of a person and surrounding environment. In this context an important role is played by information, new knowledge and experience. Not only students' experiences are important but also experiences of university's academic community whose cognition would allow to reveal the significance of social interactions of students in a disability situation for the empowerment to participate in internationalisation activities together with the peers.

Previously discussed theories are combined with the conceptions of *empowerment* and *social participation*. Empowerment conception based on paradigms of conflict, communicative action and construction substantiates the aspiration of a person and community to participate. Empowerment process involves a person into an interactive participation, stimulates to take responsibility for personal life and to overcome the challenges (Freire, 2000; Rappaport, 1987, 1988; Zimmerman, 1988, 1990, 1995; Rowlands, 1995, 1998; Perkins, 2003; Nachshen, 2004; Archibald, Wilson, 2011; Said-Allsopp, Tallontire, 2015; Ruškus, 2002, 2015; et al.). Social participation is perceived as allowing people to manage their situation, to pursue cooperative system based on equality, to participate in decision-making (Berger, Luckmann, 1966; Barnes, 2007; Mercer, 2005; Daugėla, 2008; Ališauskas et al., 2010, 2011). Social participation implies the strengthening of advantages and opportunities of the disabled trying to develop their full and active life, creating the conditions to get involved in public life and be accepted (Ebersold, 2007; Ruškus, Mažeikis,

2007; Ruškus et al., 2007). These conceptions are essential in all stages of human life including higher education. In this context research of the experiences of persons in a disability situation – students is relevant from scientific as well as social point of view, not only at a national but at international level as well. The research is interdisciplinary and intercultural overstepping the limits of scientists of one university, one social cultural context, one country, one organisation.

Disability situation. Another important aspect of dissertation – versatile attitude towards perception of disability and a disabled person in terms of social aspect. The attitude towards disability phenomenon and the disabled depends on the model of prevailing perception of disability in the society. The models of disability concept presented in the dissertation reveal the essential theoretical provisions for disability phenomenon and allow to perceive it in the contexts of social construction and empowerment. Attitude towards disability is formed without emphasising certain physical or mental disorders of a person but the concept of disability is perceived with regards to psychosocial measures: social norms and statuses, images and provisions, distribution of roles and social interaction (Ruškus, 2002, 2013; Ruškus, Mažeikis, 2007). According to the authors, the essence of disability is not the nature of a disorder or its strength but the meaning given to it. From the point of view of social interactive paradigm, the success of individual's social integration depends on individual's relationship with social environment. Theoretical substantiation of this doctoral research refers to the conception of social model based on human rights that emphasises **“disability situations” that every person can get in. A person with disability gets into a disability situation more often in comparison with a person without disability.** Therefore, in accordance with the provisions of this paradigm, in this doctoral research besides the commonly used concepts “disabled”, “person with disability” when the situativity of disability is to be emphasised, the construct **“person in a disability situation”** is used.

The mentioned theoretical provisions and conceptions in this doctoral research allowed to highlight the scientific problem.

Scientific problem. Improving accessibility to higher education and development of opportunities for *everyone* to seek higher education on one hand provides more opportunities for people with disabilities to study. However, on the other hand, higher education institutions are not always ready to ensure equal study conditions to the students with various needs. Innate and environmental factors often cause many challenges to the students in a disability situation to participate fully in all higher education activities including internationalisation. In this context the following problem issues are formulated:

- What are the assumptions of internationalisation in today's higher education?
- What are the factors determining the empowerment of students in a

disability situation to participate in international higher education activities and how are they interrelated?

- What are the experiences of students in a disability situation in participating in international higher education activities?
- What are the experiences of specialists responsible for implementation of internationalisation activities in a higher education institution related to participation of students with disabilities in internationalisation activities?
- What determines empowerment of students in a disability situation to participate in international higher education activities?

Theoretical provisions, formulation of the research problem and problematic issues allowed to define the object, aim and tasks of the research.

The object of the research – empowerment of students in a disability situation to participate in international higher education activities.

The aim of the research – to reveal the factors that determine the empowerment of students in a disability situation to participate in international higher education activities through students' experiences.

Tasks of the research:

1. To reveal theoretical provisions and importance of empowerment and social participation in the context of disability research.
2. Following national and international provisions, to reveal the nature of internationalisation of higher education, dimensions and assumptions for internationalisation activities at the university.
3. To reveal experiences of students in a disability situation in participating in international higher education activities.
4. Referring to the experiences of students in a disability situation and university's specialists, to identify the factors of empowerment to participate in international higher education activities and their interrelations.

Methodology of the research. Doctoral research is based on an interdisciplinary (social, educational, managerial) approach and **methodological access of qualitative research** has been selected for its implementation where the elements of action research strategy have been applied (Jacques et al., 2013). Qualitative research – is the whole of methods, techniques, and procedures for generation and analysis of research material, also for description of researcher's attitude to social reality and conceptual research design (Bitinas et al., 2008; Verschuren, 2003). In the context of this research, the elements of action research were applied in order to reveal the assumptions and factors of emancipatory practices of higher education internationalisation in regards to Freire (1972), Herr (2005). In case of this doctoral research, the elements of action research strategy while participating are appropriate for disability research allowing to

investigate experiences of students in a disability situation, interactions with themselves and surrounding environment.

In the qualitative research the role of a researcher is extremely important. In this research, the researcher positions herself as having an “insider perspective”, working at the university, understanding internationalisation processes in higher education, having experience in this field. At the same time, the researcher is as an “outsider perspective” who does not fully know opportunities of students in a disability situation, assumptions and their experiences to participate in internationalisation activities. Referring to subjective opinion of the researcher and theoretical provisions, while analysing data and making generalisations and conclusions it is important to remain impartial when interpreting personal characteristics of each student, his/her experiences and knowledge, information access opportunities, etc.

The research used mixed methodological perspective when combining various research methods, such as: semi-structured interview, narrative of research participants, reflection and methods of data collection: scientific sources, document analysis, and analysis of secondary documents at international, national and local levels, on-line survey. The purpose of collection of this data was to find out more information about the researched phenomenon, to get more detailed information for further stage of the research. On the basis of survey results, the research instrument for a structured interview has been created. A semi-structured interview was carried out with the disabled students and graduates of Lithuanian universities as well as with specialists – employees of Lithuanian universities and state institutions that coordinate international activities at their institutions.

Research **data analysis** referred to various methods of data analysis: document analysis referred to content analysis and generalisation; on-line survey results were processed applying the method of descriptive statistical analysis; the content of semi-structured interview in the doctoral research was processed and analysed applying the method of content analysis. Moreover, the reflection of the researcher has been developed – self-reflection of experience and position while communicating with research participants and analysed phenomenon which through personal experience, personal perception of the problem and phenomenon helped to reveal researcher’s subjective perspective upon the results.

Research stages. Doctoral research was carried out in 4 stages presented in the table below.

Doctoral research stages

Stages	Methods of research data collection	Methods of data processing
1.	<i>Theoretical analysis of scientific literature and other sources</i>	
1.1.	Analysis of empowerment and social participation as systematic theoretical assumption in research context	Theory analysis, systematisation, generalisation
1.2.	Analysis of participation of students in a disability situation in higher education activities referring to national and international documents.	
1.3.	Disclosure of factors that determine internationalisation processes of higher education in higher education institution	
2.	<i>Formation of research methodology and preparation of research instrument</i>	
2.1.	Questionnaire survey. Based on its results, the base for further research is developed. On-line questionnaire has been created and is available at: https://www.surveymonkey.com (N=145).	Method of descriptive statistical analysis
2.2.	Preparation of research instrument (interview questionnaire for students in a disability situation), referring to the components of evaluation of experiences of students' empowerment to participate in international higher education activities.	Instrument validation
2.3.	Preparation of research instrument (interview questionnaire for specialists), referring to components of evaluation of experience of students' empowerment to participate in international higher education activities and strategies of internationalisation at a higher education institution	
3.	<i>Empirical research – analysis of experience of research participants</i>	
3.1.	Analysis of experiences of students in disability situation. Research participants – students with disabilities that study in Lithuanian universities (college students did not participate in the research) (N=16). Research method – semi-structured interview.	Analysis of interview texts. Analysis, categorisation, interpretation of meanings' content
3.2.	Analysis of experiences of specialists coordinating and administrating internationalisation activities at universities, experience of a specialist of state institution that coordinates international activities at Lithuanian education institutions (N=9). Research method – semi-structured interview.	
4.	<i>Reflection of researcher's role</i>	
		Reflection

Novelty of the research and scientific significance. Experiences, difficulties, various problems of students in a disability situation in pursuing higher education and during studies have been analysed by Lithuanian and foreign researchers. However, experiences in international higher education processes and the factors determining involvement of students with disabilities in internationalisation activities at universities have not been analysed. It is also important to investigate the experiences of academic community, specialists responsible for implementation of international activities in higher education institutions as well as their attitudes towards participation of students with disabilities in internationalisation activities. These specialists greatly form the strategy of internationalisation at university, plan activities and implement them.

In this context the doctoral research brings into higher education research area an innovative approach towards assurance of accessibility of all higher education processes especially internationalisation to *all* and *every* student despite his or her personal characteristics. In addition, methodological approaches of the research contribute to formation of the attitude based on human rights towards a student with disability who more often than one's peers encounters a disability situation in higher education. The research discloses social, cultural, economic, political, academic and personal factors and their interrelations that influence internationalisation at the university; in addition, the variety of experiences is a new source of ideas of reconstruction of universities' internationalisation policy, culture and practice.

Scientific significance of doctoral research besides other aspects is proved by used *emancipatory* strategy by applying elements of action research and active position of the researcher combining in-sider and out-sider perspectives. Such methodological perspective helped to reveal that students who scarcely participate in such higher education activities as international due to various limitations can take participation in them under certain conditions. Knowledge and activities are essential for transformation. It is important to emphasise and recognise the right of everyone to participate (according to Freire, 1972). Emancipatory strategy and reflective, critical subjective understanding support emancipatory interests of people and allow them to liberate from *traditions, habits and customs' dictate* (Grundy, Kemmis, 1988). All this creates assumption to scientifically validate research results and foresee the directions of improvement of higher education internationalisation practices.

Therefore, the students, higher education institutions as well as the Ministry of Education and Science, Education Exchange Support Foundation and other Lithuanian institutions that coordinate international activities in higher education should be concerned about the results of the mentioned research. The research results will be available to all interested groups and institutions, organisations,

persons who are interested in empowerment of students in disability situation to participate in internationalisation activities in higher education.

Structure and volume of the research

The Doctoral Dissertation consists of introduction, four chapters, scientific discussion, conclusions, references and annexes (electronic media). The volume of the Doctoral Dissertation is 158 pages.

CONTENT OF THE DISSERTATION

Introduction

- 1. EMPOWERMENT AS A SYSTEMATIC THEORETICAL ASSUMPTION IN THE CONTEXT OF DISABILITY RESEARCH**
  - 1.1. Definition and Analysis of Empowerment Context
  - 1.2. Conception of Disability in Theoretical Discourses
  - 1.3. Critical Constructivism as Ideological Basis in Disability Research
- 2. INTERNATIONALISATION OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF EMPOWERMENT**
  - 2.1. Accessibility of Higher Education as an Assumption of Social Participation
  - 2.2. Internationalisation of Higher Education: Political, Social, and Cultural Context
  - 2.3. Internationalisation in Lithuanian Higher Education
  - 2.4. Accessibility of Internationalisation Activities in Higher Education for the Students in a Disability Situation
- 3. RESEARCH METHODOLOGY**
  - 3.1. Research Design
  - 3.2. Methodological Research Provisions
    - 3.2.1. Strategy of Qualitative Research
    - 3.2.2. Research Instrument and Research Validity
    - 3.2.3. Collection of Research Data and Analysis of the Results
  - 3.3. Selection of Research Participants and Demographical Characteristics
  - 3.4. Research Ethics
- 4. FACTORS DETERMINING PARTICIPATION OF STUDENTS IN A DISABILITY SITUATION IN INTERNATIONAL ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION: EXPERIENCE ANALYSIS**
  - 4.1. Experience of Students in a Disability Situation

- 4.1.1. Selection of Studies at University
- 4.1.2. Additional Activities at University and Accessibility of Information about Them
- 4.1.3. Internationalisation before Studies and during Additional Activities.
- 4.1.4. Attitude towards International Activities at University
- 4.1.5. Foreign Language as a Criterion to Participate in International Activities
- 4.1.6. Factors Determining the Decision to Participate in International Activities at University
  - 4.1.6.1. Perception of Empowerment to Participate in International Activities at University through Personal Relationship with Disability
  - 4.1.6.2. Family's Role in Decision-Making
  - 4.1.6.3. Factors Promoting and Restricting Participation in International Activities at University
- 4.1.7. Authentic Internationalisation Experience of the Student in a Disability Situation
- 4.1.8. Researcher's Reflection
- 4.2. Analysis of Specialists' Experiences
  - 4.2.1. Formation of University's Internationalisation Policy
  - 4.2.2. Communication and Dissemination of Information about International Activities at University
  - 4.2.3. Mediation and Cooperation Environments and Their Impact on Students' Decision-Making
  - 4.2.4. Experiences of Involvement of Students in International Activities at University
  - 4.2.5. Factors Restricting and Promoting Participation in International Activities at University
  - 4.2.6. Authentic Experience of a Specialist
  - 4.2.7. Researcher's Reflection

Scientific Discussion

Conclusions

References

Annexes (CD)

REVIEW OF THE CONTENT OF THE DISSERTATION

Chapter 1. Empowerment as a Systematic Theoretical Assumption in the Context of Disability Research. The chapter presents theoretical analysis of the concepts related to the research object and the disclosure of the variety of theoretical approaches of empowerment and disability. Referring to various scientific approaches, the conception of empowerment is analysed, the dimensions and levels of empowerment as well as relationship of empowerment process with concepts of power and weakness are presented. This chapter analyses versatile attitude towards the perception of disability and a person with disability in terms of social aspect. The presented models of disability conception reveal theoretical provisions to the disability phenomenon and allow to understand it in the contexts of social construction and empowerment. This chapter also presents the harmony of critical constructivism theory with empowerment and disability theories also substantiation of this theory as ideological basis of the dissertation.

Having analysed scientific literature we may state that empowerment is a constant process when individuals know their rights and are able to solve their problems, and they believe that their skills and opportunities will allow to act successfully. Empowerment starts when individuals themselves not the specialists define their needs and aims, make decisions and take the responsibility. The essence of human's empowerment could be concisely described as an opportunity for people to control their lives, the ability "to take life in own hands", to put efforts to change it, and to preserve active position. The empowerment action foresees certain efforts to help a person with disability to acquire necessary competences, social and political roles, and legal status by creating material environment where this empowerment could act. In terms of self-determination, the persons with disabilities are and must be free to reject what is offered from outside but do not correspond to their attitudes. The individual but not various state or social institutions must decide how to live and what decisions to make.

Perception about the disability and a person with disability has changed in terms of historical and sociocultural approach. The attitude towards disability phenomenon and people with disabilities has changed due to the model of disability conception dominating in the society. Having "passed" the stages of help, medical, and social model, disability is not perceived as individual's situation that requires only help and support and the disabled person is no longer related only to certain disorders. The model based on human rights declares respect to human rights that are necessary for a person's self-esteem and assurance of social participation. The emerging social interactive paradigm changes the attitude towards the disability where the disability situation is

emphasised and success of person's participation depends on the interaction of personal characteristics with social factors of environment.

Chapter 2. Internationalisation of Higher Education in the Context of Empowerment. The chapter analyses the importance of higher education accessibility to social participation of students in a disability situation. The conception of higher education internationalisation, the processes of internationalisation in a global higher education area and their influence on formation of higher education internationalisation in Lithuania are analysed. It is worth mentioning that internationalisation is not separated from globalisation phenomena and development of internationalisation in higher education depends on the existing relationship between science and state policy where this relationship increasingly consolidates in a wider sociocultural context. Economic, political, academic and sociocultural factors determining internationalisation in higher education institution are related to internationalisation policy selected by a higher education institution and implementation of internationalisation activities. Implementation of these activities depends on higher education institution's attitude towards internationalisation activities, the interfaces of organisational culture and general institution's strategy with national and international tendencies in the sphere of internationalisation. State management and higher education institutions should prepare and implement strategies which would help to control institutional responsibility by ensuring internationalisation processes.

This chapter also analyses the importance of social participation to persons in a disability situation, reveals the provisions of national and international documents that regulate the right of the persons with disabilities to accessible higher education and social participation. At the end of the chapter the factors influencing opportunities of students in a disability situation to participate in internationalisation activities at the university and structural and individual dimensions determining empowerment are discussed. We may state that education policy cannot be separated from state policy in other spheres including legal provisions of state policy in terms of education and training of people with disabilities. A person with disability is a citizen of a learning society, therefore, his or her personal characteristics such as openness to innovations, creativity, cooperation skills and determination to study by acquiring new knowledge are one's natural law. Empowerment to participate in various activities in a higher education institution stimulates independence, courage, self-confidence of students with disabilities, reveals their interests, abilities, helps to form a personality and pursue own aims. This substantiates the importance of social participation in the process of individual's development and planning of future career.

Chapter 3. Research Methodology. In this chapter the main aspects of selected research strategy, motives of strategy selection are discussed, the research instrument, principles of its creation and control are presented; the methods and course of data selection used in the doctoral research and methods of analysis and interpretation of results are described. This chapter presents selection and criteria of selection type of research participants and demographic characteristics of participants; describes the principles of research ethics that have been followed while performing doctoral research.

The doctoral research is based on interdisciplinary (social, educational and managerial) approach, and **methodological perspective of qualitative research** is selected for its implementation where the elements of strategy of action research are applied. The selection of qualitative research strategy was determined by the fact that by applying this strategy there is an opportunity to analyse the problem issues deeper, because quantitative perspective in such cases is very limited and does not help to find new ideas how to organise activities in order to achieve the set aim. In the context of this research, the elements of action research were applied in order to reveal the assumptions and factors of emancipatory practices of higher education internationalisation in regards to Freire (1972). In case of this doctoral research, the elements of action research strategy while participating are appropriate for disability researches allowing to investigate experiences of students in a disability situation, interactions with themselves and surrounding environment.

When performing the research with the students in a disability situation, the following **methods of data collection** have been applied:

- 1) analysis of scientific sources, document analysis, and analysis of secondary documents at international, national and local levels;
- 2) on-line survey. The purpose of collection of this data was to find out more information about the researched phenomenon, to get more detailed information for further stage of research. On the basis of survey results, the research instrument for a semi-structured interview has been created;
- 3) semi-structured interview was carried out with the students with disabilities and graduates of Lithuanian universities as well as with the specialists – employees of Lithuanian universities and state institutions that coordinate international activities at their institutions.

The central axis of this doctoral research consists of experiences of individuals participating in the research where assumptions of their analysis are based on provisions of critical theory and social constructivism. Therefore, trying to reveal better the experiences of research participants in international higher education activities and identify the factors determining these activities, the research instrument was used on the basis of which blocks of questions of a semi-structured interview were prepared. The instrument was developed

referring to the scientific insights of internationalisation of higher education and empowerment concept. While creating the instrument, we referred to the aim and tasks of the doctoral research.

Research **data analysis** referred to various methods of data analysis: document analysis referred to content analysis and generalisation; on-line survey results were processed applying the method of descriptive statistical analysis; the content of semi-structured interview in the doctoral research was processed and analysed applying the method of content analysis. Moreover, the reflection of the researcher has been developed – self-reflection of experience and position while communicating with research participants and analysed phenomenon which through personal experience, personal perception of the problem and phenomenon helped to reveal researcher’s subjective impact upon the results. Referring to the aim and tasks, in case of this research two groups of participants were formed: 1) the students in a disability situation studying at Lithuanian universities (N=16); 2) specialists coordinating and administrating internationalisation activities at universities and higher education institutions (N=9).

Chapter 4. Factors Determining Participation of Students in a Disability Situation in International Activities of Higher Education: Experience Analysis. The chapter consists of two sections. The first section analyses the experiences of *students in a disability situation*; the second one – *experiences of specialists*.

The first section presents experiences of sixteen students in a disability situation. At the end of the section, authentic experience of the student with the disability and researcher’s reflection are presented. The results of students’ experiences covered **6 topics**: 1) Selection of studies at a university; 2) additional activities at the university and availability of information about them; 3) internationalisation before studies and in additional activities; 4) attitude towards internationalisation activities at the university; 5) foreign language – as a criterion to participate in internationalisation activities; 6) factors determining the decision to participate in internationalisation activities at the university. The latter topic has been differentiated into three separate subtopics. The above mentioned topics and subtopics were formed out of 19 categories that were divided into 39 subcategories.

While analysing the experiences of students in a disability situation, it appeared that these students had already made a great progress in their lives by selecting studies at the university. Studies became the expression of their inner motivation and the disability itself to the majority was not an obstacle to participate in internationalisation activities at the university. The research has shown that university students with disabilities are not fully accepted by other students who often ignore them unconsciously. Stereotypes imposed by

the environment and the students themselves as disabled, dependent upon the others, cause fears and lack of self-confidence. The research has also revealed that a family makes a great impact upon students' decisions to participate in internationalisation activities at the university. Therefore, strong expression of participants' inner resources, student's critical attitude to oneself, incentive and support of close environment (parents, peers, university lecturers and administration) help students to make decisions and to pursue more than their peers. The analysis of students' experiences has shown that participation in internationalisation activities helped them to dissociate from their disability, they felt accepted and the boundary between "we" and "they" disappeared.

The second section presents experiences of specialists coordinating international activities at eight Lithuanian universities. In addition, this section contains authentic narrative of a specialist working in the state institution and coordinating internationalisation activities in Lithuanian higher education institutions and researcher's reflection. The results of experiences of specialists of Lithuanian universities coordinating internationalisation activities in higher education institutions covered **5 topics**: 1) formation of university's internationalisation policy; 2) communication and dissemination of information about international activities at the university; 3) mediation and cooperation environments and their influence on students' decision-making; 4) experiences of involving students to participate in internationalisation activities at the university; 5) Factors restricting and promoting participation in internationalisation activities at the university. The above mentioned topics are distributed into 14 categories that are divided in 30 subcategories.

One of the most important factors that was emphasised during the interview with the specialists was their experiences about their work and cooperation with students with disabilities and the members of their close environment. Referring to the experiences of research participants, the communication and cooperation require special sensitivity, attention to the student and ability to cooperate and communicate with student's family members. According to the research participants, they did not always succeed because the specialist appears between wishes, visions, perception of the world "here and now" of two people – a student who is already a grown-up person able to make decisions individually and parents who cannot stop taking care of their child, making decisions for him or her. Therefore, the category of factors of communication and cooperation formulated in this research appeared to be especially important while improving internationalisation practice at the university and empowering all students to participate actively in internationalisation activities as an inseparable part of the whole study process.

The performed research has shown that determination of students in a disability situation to participate in internationalisation activities at the

university is a process requiring much more efforts and work. First of all, a student has to dissociate from provisions of external environment, to overcome his / her own inner stereotypes and fears. Only willingness of all members of university's community not only specialists of international relations to know, understand, cooperate can help students to get free from negative external and internal provisions and can help to create empowering environment that would prevent any person from getting into a disability situation even having a formally indicated "disability".

SCIENTIFIC DISCUSSION

In the educational context the actualisation of empowerment of students in a disability situation to participate in international higher education activities requires deeper discussions. Although foreign scientific sources contain research that reveals opportunities and challenges of participation of students with disabilities in higher education (Mara, 2014; Le Fanu, 2014; Kayhan et al., 2015; Riddel, Weedon, 2014; et al.), there is a lack of such research in the context of Lithuanian higher education. Various other issues related to studies of students with disabilities have been analysed by many Lithuanian authors: improvement of study conditions for the students with disabilities in Lithuanian higher education institutions (Ambrukaitis, 2001; Grincevičienė, 2002; Daugėla, 2008); problems of students with motor disability (Daugėla, Žukauskas, 2005); status of the disabled students and development of opportunities in Lithuanian higher education institutions in terms of social participation (Ruškus et al., 2007); participation of students with disabilities in Lithuanian higher education institutions (Ruolytė-Vershcoore, 2012). Despite the listed analysed aspects there is a lack of deeper approach and more detailed research substantiating expression of social participation of students in a disability situation and their involvement in additional activities at the university including internationalisation in higher education institutions.

Changing social, cultural, economic and political context and shift of paradigms from clinical paradigm of "deficiency" to social interactive paradigm changes society's attitude towards a person with disability. Implementation of ideas of empowerment and social participation in higher education institutions provides much more opportunities to each student in a disability situation to become a fully-fledged part of the study process and to get involved into activities that meet one's needs and interests. International higher education area opens many new opportunities to develop critical thinking, to test one's own potential,

to express oneself, to get involved into new networks of international studies, to change professional aims, to plan own career in a much wider and more global context. Therefore, higher education institutions, especially universities have to create appropriate conditions for each student to participate in activities that promote internationalisation. It is important to create internationalisation strategy and foresee opportunities and resources for its implementation and to identify challenges and means to overcome them.

According to Ruškus et al. (2017), Ebersold (2007), it is not sufficient to pursue only integration of the disabled through social, educational and professional rehabilitation, therefore, involvement of the persons with disabilities, their social participation in various cultural, educational, social, economic, political public spheres of life referring to the needs of the disabled are being strengthened as well. In terms of social interactive paradigm, the success of person's social integration depends not on the individual's disorder but on social environment.

The results of this research match the above mentioned scientific insights. The doctoral research through experiences of various study participants of higher education institutions revealed that personal social situation such as "a disability situation" is constructed in various social environments – from the closest, direct environment – family to peers, institutional environment, other public groups in national and international contexts. Certain stereotype provisions, beliefs, symbols, traditions start indicating what a person can or what he cannot do, where to participate, who to be afraid of, avoid or what to pursue, etc. The results of this research confirm that in this context the ability of every person to think critically becomes especially important as well as pursuit to get free from certain stereotypes and dictate of traditional provisions and to become "capable" by combining internal and external factors.

The research results confirmed the research carried out by Chamberlin (1997), Hur (2006), Rose (2015) that the empowerment concept gains a wider meaning covering psychological elements of social and educational empowerment. This construct becomes essential while designing the empowerment of students in a disability situation to get involved in international higher education activities. In this context, physical aspect of empowerment is also important which conditions students' inclusion in society. Physical accessibility in society is expressed by improved physical environment, access to information, assurance of equal conditions to participate in the same activities, opportunity to stay in touch with people, communities, institutions that are important to students with disabilities.

While performing qualitative research and applying elements of action research, one of essential aspects is to reveal the context of researched phenomenon. The revealed context of experiences of research participants

allowed to understand these experiences as a baggage of thought and practices collected through lifetime when all experiences become reflection between an individual and surrounding environment (Moustakas, 1994; Benner, 1994; Nicholls, 2001; Jarvis, 2006; Creswell, 2013). Various contexts presented in this doctoral research allowed to better understand how internal provisions of students were formed, what determined the formation of attitudes towards various aspects of social life, how disability situations occur when environment interacts with personal characteristics. The experiences that have been disclosed during research data analysis – students’ experiences in different culture – are especially important. One of the most important students’ remarks is that while studying in a foreign country, their relationships with environment, themselves and their disability change. In “another”, “different” environment they feel accepted, like “normal people”, there is no fear when communicating with the surrounding people. Adapted physical environment has a positive evaluation of a personal situation. When reflecting their ability to „*participate*“, to make decisions on their own and be responsible for the consequences, students critically evaluate their experiences, act like subjects who can change the reality. Referring to theoretical provision of critical constructivism, we interpret the experience of a student in a disability situation as a unique „way“ of life constantly overcoming many challenges, trying to get free from stereotyped provisions towards oneself and to reconstruct the provisions of others towards a person from „incapable“ to „capable“. (Self)empowerment is manifested by social participation which is promoted and supported by empathic, caring and trusted interrelationships of individuals, development of a dialogue which pursues mutual understanding about aims and interests, critical thinking to social and cultural myths formed by the environment (Taylor, 1996).

Since the doctoral research aimed to disclose the factors that determine empowerment of students in a disability situation to participate in international higher education activities the results of this research match the conclusions of research carried out by other researchers (Kieffer, 1984; Gutierrez, 1990; Zimmerman, 1990; Chamberlin, 1997; Ališauskienė, 2005; Hur, 2006; Archibald, Wilson, 2011) which state that interaction of internal and external resources of an individual are important to the development of empowerment. This interaction forms the tools of person’s *sense of coherence* – ability to cognitively understand importance of social participation, to accept current situation emotionally and be able to manage it.

The research results have shown that successful participation in studies including participation in international activities is conditioned by how students interpret and accept themselves and their disability, how they live with it and how they manage the situation. The results of this research correlate with the research of Moscovitch, Drover (1981), Kreisberg (1992), Rowlands (1995),

Said-Allsopp, Tallontire (2015) and other authors that emphasise person's "power" which is related to ability to influence, participate in decision-making, implement changes and "inner power" that is related to personal power. Therefore, students in a disability situation in order to act effectively and represent their own and others' interests must be able to overcome barriers, to solve problems, to perceive their disability and needs arising from it, to have aims and try to reach them (Ruolytè-Verschoore, 2012).

The results of doctoral research disclosed that studies at the university become one of the factors determining social recognition and participation for students with disabilities. According to Sen (1999), Daugèla (2008), Rekis (2013), Le Fanu (2014), Meric, Gorun (2015) et al., this stage of life of a young person usually determines further opportunities of social participation in society, integration into the life of an adult and a full-fledged person. During the research the disclosed motives of selection of studies – studies at the university like a perspective for future and expression of inner motivation, a proof to oneself and the others that "I can", as well as help while motivating other disabled people, are important while analysing assumptions that promote students with disabilities to get involved in various activities at the university. According to Ebersold (2007), the paradigm of social participation is being developed, participation of students in a disability situation in higher education activities is related to initiation of changes in personal life and close environment. In this context it is important that efforts of a student with disability, his close people, and university's representatives were coordinated and would not confront.

Referring to the scientific researches carried out by Kirschner et al. (1996), Defur (1997), Lappalainen et al. (2018), cooperation of persons with disabilities, their close environment, social groups, etc. and their mediation while solving important issues help to overcome segmented attitude to a disabled person, break stereotypes constructed by internal and external environment, encourage all interested parties to pursue common aims. The importance of cooperation in this doctoral research has been highlighted by all participants of the research as a positive factor of empowerment. Analysis of experiences of research participants showed that efforts of university's community and responsible attitude to a student in a disability situation, support of peers and parents' opinion compose internal network of cooperation and mediation which helps a student to make the most suitable decision. Cooperation and interrelationships must involve mutual trust and respect. In addition, the quality of relationships of a student and university's community, close environment which is based on trust, respect and compatibility is also important. External factors formed by certain political, social and economic conditions often create obstacles that a student and his/her supporting environment have to overcome. Therefore, group work of a student and a specialist of a university is very important in order to

achieve the set aims based on the needs of a participating person – student. The results of this doctoral research confirm the idea of Freire (2000) that the principle of a dialogue and feedback are necessary for perception of equality, for its implementation and dissemination in the institution and referring to this principle it is ensured that a group which receives support does not become an object of charity (Lynch, 2000; Ruolytè-Verschoore, 2012).

CONCLUSIONS

The doctoral research allowed to formulate essential conclusions that conceptualise the results of theoretical analysis and empirical research.

Conclusions prepared on the basis of analysis of theoretical sources

1. Empowerment theory as the ideology of social action substantiates the process of promoting changes in solving the issues of inequality and oppression. In the context of this doctoral research empowerment is explained as a multidimensional conception emphasising involvement of an individual in management of personal life. In the context of disability, empowerment is based on internal and external resources, identification and concentration of their interaction pursuing that a person *would understand* personal situation, *would accept it emotionally* and *would be able to control it*. Concentrated internal and external resources allow to participate, make decisions, and be socially active. The duty of public institutions and structures is to support the rights of every person to control one's personal life and decide how to live and what to pursue, what decisions to make. In the context of this doctoral research, empowerment is conceptualised as a personal power of decision-making and representation emphasising distribution of opportunities in the context of structures and social relationships at micro, mezzo and macro levels.
2. Conception of a social model based on human rights emphasising “disability situations” that every person can get in, composes theoretical methodological basis of this doctoral research. Transition from biomedical to a social interactive disability model is based on a new paradigm that emphasises situativity of disability. The provision that a person with disability is more likely to get into a disability situation in comparison to the one who does not have disability is being referred to. In this context disability is evaluated like an interaction between a disorder, limitation of activities and environment that creates psychosocial, cultural and physical obstacles *to participate*. The model based on human rights stresses every person's rights

to equal opportunities of social participation and implementation of social justice. Accessibility of *all* higher education activities and environments to *all* and each student ensures social participation, humanises the institution, creates open environment, and promotes social sensitivity and tolerance in terms of otherness.

3. Internationalisation of higher education pursues to enable academic community to get ready to act in international area, i.e. to provide students with global competences necessary for competitive labour market. Internationalisation of higher education is linked to multidimensionality of the content of study programmes, globalisation and international purposefulness of institution's policy. The opportunities of students in a disability situation to participate in internationalisation activities at the university are determined by a structural dimension that covers legislative basis, factors of social cultural environment, factors of institution's policy, culture and practice as well as individual dimension that involves knowledge, experiences, communication abilities, and self-confidence. In this context freedom of person's actions to make everyday decisions that are important at a certain period of life is emphasised. Studies based on internationalisation diversify students' world outlook, help to understand international education dimension, promote learning of foreign languages and international cognition, and develop students' abilities to live in a changing multicultural environment.

Conclusions prepared on the basis of empirical research

4. Experiences of students in a disability situation have shown that:
  - Students with disabilities purposefully choose higher education institution considering its proximity, i.e. which is "closer to home", adaptation of physical environment and opportunities of social support. When selecting university studies, students plan perspective for the future and pursue to gain new knowledge, competences, to ensure better employment opportunities. Studies become expression of internal motivation trying to become socially recognised person and to prove to oneself and others that "I can";
  - Students in a disability situation evaluate internationalisation activities as additional activities based on individual choice *to participate*. However, majority of research participants state that they do not have opportunities to participate in additional activities due to social and physical obstacles such as complicated health condition, lack of sign language interpreters' services, lack of elevators and adapted entrances for wheelchairs. Students lack information or ability to find it and use. Participating in additional activities is also hindered by a disability situation that a

student gets into due to his or her disability and inappropriate conditions at the university. However, despite certain common features that have emerged during the research, a part of students are adaptive, initiative while others remain passive;

- Participation of the students with disabilities in international activities before studies at the university is influenced by experience gained while travelling with a family, at school while participating in international activities together with peers, membership in international communities as well as volunteering or working abroad. Participation in international activities help to break away from own disability, the boundary between “we” and “they” disappears. However, sometimes participation in international activities is prevented by health condition and insufficient knowledge of a foreign language that students consider one of the most important factors determining their decision to participate or not in internationalisation activities at the university;
  - Students who have participated in the research understand internationalisation activities as an opportunity to gain new experience and knowledge not only in the studying sphere but also to expand their intercultural competences, gain more self-confidence, and to participate in social life more actively. Usually internationalisation activities are related to mobility, however, the opportunities to participate in other international activities at the university such as internationalisation at home, international seminars, conferences, etc. are not emphasised;
  - The decision of students to participate in internationalisation activities at the university is influenced by such factors as their own attitude to the disability and their situation, also family’s role in decision-making. Students do not consider their disability as the main barrier to participate in internationalisation activities at the university. Self-confidence, efforts to create good relationships with friends create a strong stimulus to participate in international and other activities. Parents of students with disabilities tend to take too much care of their grown-up children trying to make decisions for them. Although while making decisions to get involved in new activities the participants of the research really evaluate their physical, psychological and other opportunities, the support of their family and self-confidence stimulate their initiative and is one of the most important factors empowering to participate in international activities.
5. Experiences of specialists who coordinate international activities at universities have shown that:
- Internationalisation policy is greatly determined by provisions of

universities' leaders and administration that are included in general institution's strategy. Variety of international activities and their accessibility to all community members are also determined by provisions and competences of academic community, its involvement in formation and implementation of internationalisation strategy. General international strategic provisions are valid for the students with disabilities. All members of university's community has equal opportunities to participate in international activities. Collective empowerment encourages all members of academic community to get involved and participate in international activities;

- Pursuing to ensure effective communication with the students in a disability situation, in many universities there are separate departments or responsible specialists who coordinate solution of various issues of the students with disabilities.

Direct communication is used for closer communication with the students and for a more effective transfer of information about internationalisation activities at the university involving the departments created for this purpose, responsible specialists or students with disabilities. The research results have shown that almost in all universities it is pursued to share information with *all* students without excluding any group;

- The analysis of experiences of research participants has shown that the efforts of university's community and responsible attitude towards a student, support of peers and parents' opinion create an internal network of mediation and cooperation which helps a student to make the best decision related to participation in international activities. Relationships of a student with university's community and other close persons, confidence, their assistance and support are important. A student with disability may encounter obstacles to participate in international activities due to political, social, economic factors that are difficult to overcome alone without the help of others;
- Student's environment constructs student's inner provisions about his or her ability to participate and make decisions on one's own. Participation in additional activities is hindered by the fact that a student appears in a disability situation due to his or her disability. The prevailing stereotypes in the society about the people with disabilities as unable, requiring care and attention often become a norm also to the students with disabilities. Values and support of relatives, peers, and university's community contribute to the formation of student's self-confidence, enable him or her to make decisions and be responsible for them.

6. The analysis of experiences of the students in a disability situation and the specialists responsible for international higher education activities

at universities and other organisations has shown that empowerment to participate in international activities is determined by the interrelated internal and external factors. The essential internal factors are as follows: the ability to understand and accept emotionally the situation, the acquired international experience before the studies at a university, high motivation, self-confidence, and initiative, ability to use available resources and to make decisions. External factors are related to the policy of internationalisation in higher education based on human rights, to the legislative provisions, positive society's attitudes, family's support, university's internationalisation policy, values of academic community, support structures as well as provisions and support of the peers.

APPROBATION OF RESULTS OF DOCTORAL RESEARCH

The following **articles** on the topic of doctoral research have been published in periodicals of databases recognised by the Research Council of Lithuania:

1. Karvelienė, R. (2014). The Bologna Process and the Features of Implementation of the Internationalisation of Higher Education in Lithuania. *Social Research*, 2 (35), 53–65. ISSN 1392-3110 (Print), ISSN 2351-6712 (Online).
2. Karvelienė, R. (2016). Participation of Students with Disabilities in Higher Education Internationalisation Activities. *Special Education*, 2 (35), 109 – 140. ISSN 2424-3299. DOI: <http://dx.doi.org/10.21277/se.v1i35.277>

Dissemination of the results of the doctoral research through presentation of reports in scientific events:

1. International conference “Interdisciplinary Discourse in Social Sciences - 4”. Report “*Internationalisation in Lithuanian Higher Education during the Bologna Process*” Kaunas University of Technology, Lithuania. 7 November 2014.
2. International conference „Intercultural Communications“. Report “*Internationalisation at Home in the Higher Education Institution*”. Sokhumi State University, Georgia. 10 June 2015.
3. International conference „STICS 2016 – Social transformations in Contemporary Society“. Report “*Participation of Students with Disabilities at the University’s International Activities*”. Mykolas Romeris University, Lithuania. 2-3 June 2016.
4. International conference „Inclusive Education: Challenges and Opportunities“. Report „*Internationalisation as the Opportunity of Social Participation of Students with Disabilities*“. Lithuanian University of Educational Sciences, Lithuania. 12 May 2017.
5. 2nd Lithuanian Educational Research Association (LETA) Conference II “Upbringing and Education for a Person’s Welfare”. Report “*Factors Determining Students with Disabilities to Participate in International Activities of Higher Education*”. Klaipėda University, Lithuania. 11-12 October 2018.

Scientific **internships** and **conferences** abroad:

1. LLP/Erasmus IP intensive studies for doctoral students “Doctoral Education in Research Methodologies”, University of Eastern Finland, Finland. 5-19 June 2014.

2. “Erasmus+” staff training at Nottingham Trent University, Great Britain. 3-7 March 2014.
3. International NAFSA (Association of International Educators) conference in San Diego, USA. 25-30 May 2014.
4. International EAIE (European Association for International Education) conference in Prague, Czech Republic. 16-19 September 2014.
5. “Erasmus+” staff training at University of Paul Sabatier Toulouse III, France. 1-3 October 2014.
6. International EAIE (European Association for International Education) conference in Glasgow, Scotland. 15-18 September 2015.
7. “Erasmus+” staff training at Wroclaw University, Poland. 13-15 June 2016.
8. International EAIE (European Association for International Education) conference in Liverpool, Great Britain. 13-16 September 2016.
9. International EAIE (European Association for International Education) conference in Seville, Spain. 12-15 September 2017.
10. Academic “Erasmus+” internship at University of Nebraska Omaha, USA. 4-15 October 2017.
11. Academic “Erasmus+” internship at Kent State University, USA. 9-11 October 2017.
12. Academic internship at Almaty University, Kazakhstan. 23-27 October 2017.
13. “Erasmus+” Staff training in Freiburg pedagogical Higher Education Institution, Germany. 12-16 June 2018.
14. International EAIE (European Association for International Education) conference in Geneva, Switzerland. 11-14 September 2018.
15. “Erasmus+” Staff training at Liepaja University, Latvia. 12-15 November 2018.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Regina Karvelienė – the Director of the Department of Studies and International Programmes of Šiauliai University; a member of European Association for International Education (EAIE); a member of Lithuanian Educational Research Association (LETA); a member of the Standing Working Group of International Relations of the Lithuanian University Rectors' Conference. Scientific interests: internationalisation of higher education; internationalisation of studies, internationalisation at home.

Address: Šiauliai University, Department of Studies and International Programmes, P. Višinskio St. 38, 76352 Šiauliai, Lithuania, tel. +370 41 39 30 42, e-mail rkarveliene@yahoo.co.uk

IVADAS

Besikeičiantis socialinis-kultūrinis kontekstas ir paradigmų kaita nuo klinikinės prie socialinės interakcinės paradigmos, kurioje aktualizuojamas netradicinių asmenų, taip pat ir studentų, patekusių į negalios situaciją dėl fizinių, sensorinių, socialinių bei kitų veiksnių ir dėl to turinčių įvairių poreikių, socialinis dalyvavimas ir įgalinimas, kelia iššūkių tarptautinių veiklų praktikai aukštojo mokslo institucijose. Atsiveriančios tarptautiškumo galimybės sudaro sąlygas įvairių poreikių turintiems studentams, taip pat ir turintiems negalią, dalyvauti tarptautiškumo procesuose. Tačiau aukštojo mokslo institucijų praktika ir individualios patirtys rodo tarptautiškumo galimybių ribotumą. Asmenų, turinčių negalią ir (arba) patekusių į negalios situaciją, dalyvavimas visuose aukštojo mokslo procesuose, taip pat ir tarptautinėse veiklose, kelia iššūkių ir studentams, ir universitetams.

Disertacinio tyrimo aktualumas ir mokslinės problemos pagrindimas

Paradigmų kaitos kontekste itin aktualūs tampa naujos kartos moksliniai tyrimai, orientuoti į studentų ir jų poreikių įvairovės pažinimą, vertinimą, išsilaivimą iš tradicinio požiūrio diktato. Naujos kartos mokslinių tyrimų metodologinės nuostatos grindžiamos perėjimu nuo medicininio „deficito“ negalios modelio prie socialinio interakcinio edukacinio modelio, orientuoto į sistemine pagalbą asmeniui ir jo aplinkai, socialinių ryšių stiprinimą, socialinį dalyvavimą ir įgalinimą.

Globalėjanti socioekonominė visuomenės raida paskutinius du dešimtmečius suformavo naują aukštojo mokslo veiklos kryptį (Guruz, 2011). Šiuolaikinė visuomenė sparčiai pasiduoda integraciniams ir globalizacijos procesams. Mokslo ir technologinė pažanga kelia didėjančius reikalavimus specialistų kompetencijoms, didina mokymosi galimybes, skatinančias besimokančios visuomenės kūrimąsi ir paradigmų kaitą (Zuzevičiūtė, 2006). Gebėjimas dirbti, siekti, mokytis perauga iš lokalių, homogeniškos erdvės į tarptautinę, globalią.

Globalizacijos procesas turi įtakos socialinei-kultūrinei raidai, skatina socialinius pokyčius įvairiose srityse ir sektoriuose, taip pat ir aukštajame moksle, siekiant užtikrinti mokslo bei studijų prieinamumą ir kokybę. Kaip teigia De Wit (2011), aukštojo mokslo tarptautiškumas orientuotas į tai, kad akademinės bendruomenės būtų pasirengusios veikti ir bendradarbiauti tarptautinėje erdvėje.

Tarptautiškumas sujungia aukštojo mokslo institucijas, kurių tikslas yra užtikrinti, kad studentai įgytų globalių, konkurencingai darbo rinkai reikalingų kompetencijų (Wendt ir kt., 2003; Velde, 2005). Akademiniai tarptautiškumo veiksniai turi įtakos universitetų vizijų ir misijų rekonstravimui. Universitetai

turi užtikrinti, kad jų siūlomos studijų programos ir tyrimai padėtų įveikti naujus iššūkius ir sudarytų karjeros raidos galimybes kiekvienam studentui¹³.

Universitetinių studijų prieinamumo gerinimas itin aktualus siekiant užtikrinti netradicinių studentų dalyvavimą ir jų kokybiškas studijas. Studentų, patekusių į negalios situaciją, galimybės dalyvauti tarptautinėse veiklose universitete įtakos turi daugybė vidinių ir aplinkos veiksnių bei jų sąveikos. Svarbi ne tik studento sveikatos būklė, funkcionavimo galimybės, bet ir įvairūs socialiniai ir asmeniniai veiksniai, kurie siejami su asmens veiksmų laisve priimti kasdienes sprendimus, susijusius su jo gyvenimu ir siekiamais tikslais. Sprendimo dalyvauti ar nedalyvauti tarptautinėse veiklose priėmimas stiprina asmens atsakomybę savarankiškai priimti sprendimus ir įgyvendinti užsibrėžtus tikslus.

Negalią turinčių studentų įtraukimas į įvairius visuomenėje vykstančius procesus, įskaitant galimybę siekti aukštojo išsilavinimo, yra akcentuojamas dokumentuose ir projektų prioritetuose (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas¹⁴, Mokslo ir studijų įstatymas¹⁵, Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas¹⁶, Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija¹⁷, EK parengta Europinė neįgalumo strategija 2010–2020 (EDS)¹⁸, EK Jaunimo programa¹⁹, Lietuvos švietimo mainų paramos fondo programos²⁰ ir kt.). Remiantis EBPO²¹ (2015) statistikos duomenimis, 1996–2014 m. pastebimas negalią turinčių studentų skaičiaus augimas užsienio aukštojo mokslo institucijose. JAV šis skaičius padidėjo nuo 9,2 proc. iki 10,8 proc., Vokietijoje – nuo 15 proc. iki 18,5 proc., Norvegijoje – 7, Danijoje – 0,7, Prancūzijoje – 0,4, Čekijoje – 0,1 proc. Lietuvoje studentų, turinčių negalią, skaičius sudarė 0,5 proc. nuo visų studentų skaičiaus. Studentų negalios pobūdis yra skirtingas kiekvienoje šalyje. Lietuvoje daugiausiai studentų turi somatinių (40 proc.), judėjimo (30 proc.) ir regos (14 proc.) sutrikimų (Valentinavičius, 2012). JAV aukštosiose mokyklose daugiausiai studijuoja studentų,

¹³ European University Association: Ten Salzburg Basic Principles. Salzburg, February 2005. Prieiga per internetą: www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol sem/Seminars/050203-055Salzburg/050203-05 Conclusions.pdf/

¹⁴ LR švietimo įstatymas. 2016 m. birželio 29 d. Nr. XI-242.

¹⁵ LR mokslo ir studijų įstatymas. 2016 m. birželio 29 d. Nr. XII-2534.

¹⁶ Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. 1991 m. lapkričio 28 d. Nr. I-2044.

¹⁷ Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos fakultatyvus protokolai (2006). *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 71-3561.

¹⁸ Europinė neįgalumo strategija 2010–2020 (EDS). EK Taryba, 2010/48/EC. OJ L 23, 27.1.2010. Prieiga per internetą: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/603252/EPRS_BRI\(2017\)603252_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/603252/EPRS_BRI(2017)603252_EN.pdf)

¹⁹ EK Jaunimo programa. Prieiga per internetą: <https://www.salto-youth.net/rc/inclusion/archive/archive-resources/inclusiongroups/inclusiondisability/FundingDisability/>

²⁰ Lietuvos švietimo mainų paramos fondas, vykdomi projektai. Prieiga per internetą: <http://smpf.lt/lt/vykstantys-projektai>

²¹ Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija.

turinčių judėjimo (25 proc.), psichikos (21 proc.) ir somatinių (17 proc.) sutrikimų; Prancūzijoje – judėjimo (21 proc.), somatinių (20 proc.) ir regos (14 proc.) sutrikimų; Airijoje – mokymosi (67 proc.), judėjimo (8 proc.) ir somatinių bei klausos (5 proc.) sutrikimų; Danijoje – mokymosi (66 proc.), judėjimo (17 proc.) ir regos bei klausos (5 proc.) sutrikimų.

Kiekviena valstybė ir jose esančios aukštosios mokyklos stengiasi suteikti visiems studentams, taip pat ir negalią turintiems, kuo geresnį studijų prieinamumą, rūpinasi fizinės aplinkos pritaikymu, reikiamos finansinės, administracinės ir kitos paramos teikimu. Tačiau vis dar trūksta dėmesio studentų, turinčių negalią, kompetencijų, tokių kaip saviraiška, kūrybiškumas, tarptautiškumas ir kt., ugdymui bei profesinės karjeros planavimui. Išsilavinimas suteikia neįgaliesiems galimybę lygiavertiškai įsiliesti į visuomeninį gyvenimą, kurią užtikrina Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija.

Studentų, turinčių negalią, patirtys, siekiant aukštojo išsilavinimo, pradėtos analizuoti daugiau nei prieš du dešimtmečius. Studijuodami aukštojoje mokykloje studentai, turintys negalią, susiduria su įvairiausiais sunkumais. Šios problemos analizuotos užsienio ir Lietuvos mokslininkų tyrimuose: aukštojo mokslo studijų prieinamumas studentams, turintiems negalią (Mara, 2014; Le Fanu, 2014; Goode, 2007); studentų, patekusių į negalios situaciją, identiteto formavimas aukštajame moksle (Riddel, Weedon, 2014); įgalių studentų požiūris į negalią turinčius studentus (Ash ir kt., 1997; Kayhan ir kt., 2015); užsienio studentų, turinčių negalią, studijos Didžiosios Britanijos universitetuose (Soorenan, 2013); šeimos ir mokyklos įtaka negalią turintiems studentams rengiantis studijoms aukštojoje mokykloje (Cheatham ir kt., 2013), įvairovės skatinimas aukštajame moksle (Meric ir kt., 2015); studijų sąlygų gerinimas studentams, turintiems negalią, Lietuvos aukštojo mokslo institucijose (Ambrukaitis, 2001; Grincevičienė, 2002; Daugėla, 2008); studentų, turinčių judėjimo negalią, problemos (Daugėla, Žukauskas, 2005); studentų, turinčių negalią, būklė ir galimybių plėtojimas Lietuvos aukštojo mokslo institucijose socialinio dalyvavimo aspektu (Ruškus ir kt., 2007); neįgaliųjų studentų dalyvavimas Lietuvos aukštosiose mokyklose (Ruolytė-Vershcoore, 2012) ir kt. Pastarąjį dešimtmetį įvairūs tarptautiniai tinklai ir organizacijos (EAIE ACCESS – Europos tarptautinio švietimo asociacijos prieinamumo ir įvairovės komitetas²², SIHO – Flamanų paramos centras inkluziniam aukštajam mokslui²³, MIUSA – Tarptautinio mobilumo organizacija JAV²⁴) savo veikloje skatina negalią turinčių studentų judumą ir įsitraukimą į visas aukštųjų mokyklų veiklas. Studentų, patekusių į

²² Europos tarptautinio švietimo asociacija. Prieiga per internetą: <https://www.eaie.org/community/expert-communities/access-diversity.html>

²³ Flemish Support Centre for Inclusive Higher Education – SIHO. Prieiga per internetą: <http://www.siho.be/about-us>

²⁴ Mobility International USA. Prieiga per internetą: <http://www.miusa.org>

negalios situaciją, patirtys aukštojo mokslo tarptautiškumo procesuose ir įsitraukimą į tarptautines veiklas universitetuose lemiantys veiksniai bei jų tarpusavio sąsajos iki šiol menkai tyrinėti.

Atsižvelgiant į tyrimo temos aktualumą ir siekiant kuo tiksliau suformuluoti tyrimo mokslinę problemą, pristatomas teorinis filosofinis tyrimo pagrindimas.

Tyrimo teorinis filosofinis pagrindas. Šis disertacinis tyrimas grindžiamas **kritinio konstruktyvizmo koncepcija**, kuri analizuoja ir vertina konstruktyvizmą socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje, tačiau į šį procesą įveda ir kritinę dimensiją. Kritinio konstruktyvizmo pamatą sudaro dvi pagrindinės teorijos – *kritinė teorija* ir *socialinio konstruktyvizmo teorija*, kurios praturtina šį konceptą požiūriu, kad komunikacija ir santykiai yra socialinis procesas, vykstantis ne „žmogaus galvoje“, bet tarp žmonių, specifiniame kontekste, pasižyminčiame tam tikromis fizinėmis, emocinėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis, istorinėmis charakteristikomis, ir yra to konteksto lemiamas.

Kritinė teorija (Freire, 2000; Bourdieu, 1986, 1989; Foucault, 1982, 1986; Honneth, 2007; Crossman, 2018; ir kt.) sukuria socialinio tyrimo pagrindą, siekiant sumažinti dominavimą ir suteikti daugiau laisvės, t. y. orientuojamasi į „žmogaus emancipaciją“ dominavimo, engimo, prispaudos sąlygomis. **Kritinė teorija** turi atitikti tris kriterijus: ji turi būti **paaiškinamoji, praktinė ir normatyvinė** tuo pat metu (M. Horkheimerio definicija). Kritinė teorija šiame tyrime suprantama kaip keičianti socialines dogmas ir sampratas apie neįgalų asmenį, negalią turintį studentą; keičianti visuomenės supratimą apie juos supančią aplinką, ne tik paaiškinanti, kas yra blogai su dabartine socialine realybe, bet ir pateikianti aiškias kritikos normas bei kelianti socialines pertvarkas įgyvendinančius praktinius tikslus. Kritinė teorija analizuoja tam tikrus individo socialinio dalyvavimo ribojimus. Šio tyrimo atveju – dalyvavimo tarptautinėse veiklose aukštajame moksle. Remiantis kritine teorija, svarbu suprasti, kaip visuomenė kontroliuoja mūsų gyvenimus, o per visuomenės sąmoningumo kėlimą įgalinant negalią turinčius studentus stengtis kurti naujas socialinio gyvenimo formas. Šiame disertaciniame tyrime **kritinė teorija**, taikoma negalios studijų kontekste, leidžia tyrinėti socialinius ir ontologinius aspektus, kurie aktualūs į negalios situaciją patekusiems asmenims. Kritinė teorija pasitelkiama analizuojant negalią ir negalios situacijas lemiančius kontekstus tam, kad būtų išryškintos šiuolaikinės visuomenės ontologinės prielaidos, ypač tos, kurios aktualios siekiant žmogaus gyvenimo kokybės ir prasmės (Mladenov, 2014).

Disertaciniame darbe studentų, patekusių į negalios situaciją, patirtys atskleidžiamos per studentų emancipacijos ir kritinio mąstymo skatinimą. Disertacinio tyrimo kontekste taip pat svarbios **kritinės negalios teorijos** (angl. *Critical Disability Theory*) nuostatos, kurios grindžiamos tradicinio negalios diskurso bei prielaidų, siejamų su negalią turinčių asmenų engimu ir žmogaus teisių ignoravimu, kritika. Teorija taip pat grindžiama argumentais, jog negalia neturėtų būti

siejama su sveikatos, kitais medicininiais aspektais ar užuojauta. Greičiau tai yra politikos ir galios / bejėgiškumo, galios santykių analizės klausimas. Kritinė negalios teorijos nuostatos grindžiamos perėjimu nuo individualios patologijos, siejamos su biomedicininio negalios modeliu, akcentavimo prie liberalaus socialinio negalios modelio (Gillies, 2014). Remiantis kritine negalios teorija, šiame disertacinio tyrimo kontekste akcentuojama ne tiek negalia, kiek asmens ir aplinkos sąveika, lemianti negalios situaciją, į kurią patenka asmuo.

Socialinio konstruktyvizmo teorija (Berger, Luckmann, 1966; Polanyi, 1966; Gubrium, Holstein, 1999; Chugh, 2015) teigia, kad žmogus identifikuoja save bei savo būtį per socialines sąveikas, kuriančias prasmes ir vertes, kurias joms suteikia institucijos, įvairios bendruomenės, supanti aplinka, šeima, draugai, susiejant jas į kompleksines ir realias gyvenimiškas situacijas su ankstesne patirtimi. Disertacijoje laikomasi nuostatos, kad žmogaus gyvenimo prasmės suvokimui turi įtakos suvokiančiojo asmens poreikiai, nuostatos, interesai, stereotipai. Socialinė realybė konstruojama per žmonių tarpusavio santykius, per žmogaus ir jį supančios aplinkos patirtis. Šiame kontekste svarbų vaidmenį vaidina informacija, naujos žinios bei patirtis. Svarbios ne tik studentų, bet ir universitetų akademinės bendruomenės patirtys, kurių pažinimas ir analizė leistų atskleisti socialinių sąveikų aktualumą studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimui kartu su bendraamžiais dalyvauti tarptautinėse veiklose.

Anksčiau aptartos teorijos derinamos su *įgalinimo* ir *socialinio dalyvavimo* koncepcijomis. Įgalinimo koncepcija, paremta konflikto, komunikacinio veiksmo ir konstravimo paradigmomis, pagrindžia žmogaus ir bendruomenės siekius dalyvauti. Įgalinimo procesas įtraukia asmenį į interaktyvų dalyvavimą, skatina priimti atsakomybę už savo gyvenimą ir įveikti iššūkius (Freire, 2000; Rappaport, 1987, 1988; Zimmerman, 1988, 1990, 1995; Rowlands, 1995, 1998; Perkins, 2003; Nachshen, 2004; Archibald, Wilson, 2011; Said-Allsopp, Tallontire, 2015; Ruškus, 2002, 2015; ir kt.). Socialinis dalyvavimas suprantamas kaip leidžiantis žmonėms valdyti savo situaciją, siekti lygybe grįstos kooperacinės sistemos, dalyvauti priimant sprendimus (Berger, Luckmann, 1966; Barnes, 2007; Mercer, 2005; Daugėla, 2008; Ališauskas ir kt., 2010, 2011). Socialinis dalyvavimas numano neįgaliųjų turimų privalumų ir galimybių stiprinimą, siekiant plėtoti jų visavertį ir aktyvų gyvenimą, sudarant galimybes įsitraukti į visuomenės gyvenimą ir būti priimtiems (Ebersold, 2007; Ruškus, Mažeikis, 2007; Ruškus ir kt., 2007). Šios koncepcijos aktualios viso žmogaus gyvenimo proceso etapams, taip pat ir siekiant aukštojo mokslo. Šiame kontekste į negalios situaciją patekusių asmenų – studentų, patirčių tyrimai aktualūs tiek mokslinė, tiek socialine prasme ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu. Jie yra tarpdisciplininiai ir tarpkultūriniai, peržengiantys vieno universiteto mokslininkų, vieno socialinio kultūrinio konteksto, vienos šalies, vienos organizacijos ribas.

Negalios situacija. Kitas svarbus teorinis disertacijos aspektas – įvairiapusių požiūris į negalios suvokimą ir neįgalų asmenį socialiniu aspektu. Požiūris į

negalios fenomeną, negalią turinčius asmenis priklauso nuo visuomenės priimto negalios sampratos modelio. Disertacijoje pateikti negalios sampratos modeliai atskleidžia esmines teorines nuostatas į negalios fenomeną ir leidžia jį suvokti socialinio konstravimo bei įgalinimo kontekstuose. Požiūris į negalią formuojamas jau nebeakcentuojant tam tikrų fizinių ar psichinių asmens sutrikimų, bet į negalios konceptą žiūrima per psichosocialinius matavimus: socialines normas ir statusus, vaizdinius ir nuostatas, vaidmenų pasiskirstymą ir socialinę sąveiką (Ruškus, 2002, 2013; Ruškus, Mažeikis, 2007). Anot autorių, ne tiek sutrikimo pobūdis ar jo stiprumas yra negalios esmė, kiek jam suteikiama reikšmė. Socialinės interakcinės paradigmos požiūriu, individo socialinės integracijos sėkmė priklauso nuo individo santykio su socialine aplinka. Šio disertacinio tyrimo teorinis pagrindimas remiasi žmogaus teisėmis grįsto socialinio modelio koncepcija, akcentuojančia „**negalios situacijas**“, **į kurias gali patekti kiekvienas žmogus**. Žmogus, turintis negalią, dažniau nei jos neturintis, patenka į negalios situaciją. Todėl, remiantis šios paradigmos nuostatomis, šalia įprastai vartojamų sąvokų „neįgalusis“, „asmuo, turintis negalią“. Disertacijoje, kai norima išryškinti negalios situatyvumą, vartojamas konstruktas „**asmuo, patekęs į negalios situaciją**“.

Minėtos teorinės nuostatos ir koncepcijos šiame disertaciniame tyrime leido išryškinti mokslinę problemą.

Mokslinė problema. Gerėjantis aukštojo mokslo prieinamumas bei galimybių *kiekvienam* siekti išsilavinimo plėtra, viena vertus, sudaro daugiau galimybių studijuoti ir asmenims, turintiems negalią. Tačiau, kita vertus, aukštosios mokyklos ne visada yra pasirengusios užtikrinti vienodas studijų sąlygas studentams, turintiems įvairių poreikių. Vidiniai ir išoriniai aplinkos veiksniai dažnai kelia daugybę iššūkių studentams, patekusiems į negalios situaciją, visapusiškai dalyvauti visose aukštojo mokslo veiklose, tarp jų ir tarptautinėse. Šiame kontekste keliami tokie probleminiai klausimai:

- Kokios yra tarptautiškumo prielaidos šiandieniniame aukštajame moksle?
- Kokie yra studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimą dalyvauti tarptautinėse aukštojo mokslo veiklose lemiantys veiksniai ir kaip jie yra susiję tarpusavyje?
- Kokios yra studentų, patekusių į negalios situaciją, patirtys dalyvaujant aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose?
- Kokios yra specialistų, atsakingų už tarptautiškumo veiklų įgyvendinimą aukštojo mokslo institucijose, patirtys, susijusios su negalią turinčių studentų dalyvavimu tarptautinėse veiklose?
- Kas lemia studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimą dalyvauti aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose?

Teorinės tyrimo nuostatos, tyrimo problemos formulavimas bei probleminiai klausimai leido apibrėžti tyrimo objektą, tyrimo tikslą ir uždavinius.

Tyrimo objektas – studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimas dalyvauti tarptautinėse aukštojo mokslo veiklose.

Tyrimo tikslas – atskleisti studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimą dalyvauti aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose lemiančius veiksnius per studentų patirtis.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti įgalinimo ir socialinio dalyvavimo teorines nuostatas ir svarbą negalios tyrimų kontekste.
2. Remiantis nacionalinėmis ir tarptautinėmis nuostatomis, atskleisti aukštojo mokslo tarptautiškumo prigimtį, dimensijas bei prielaidas tarptautiškumo veikloms universitete.
3. Atskleisti studentų, patekusių į negalios situaciją, patirtis dalyvaujant aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose.
4. Remiantis studentų, patekusių į negalios situaciją, ir universitetų specialistų patirtimis, identifikuoti įgalinimo dalyvauti aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose veiksnius ir jų tarpusavio sąsajas.

Tyrimo metodologija. Disertacinis tyrimas yra pagrįstas tarpdisciplininiu (socialiniu, edukaciniu, vadybiniu) požiūriu, o jam įgyvendinti buvo pasirinkta **kokybinio tyrimo metodologinė prieiga**, kurioje buvo taikomi veiklos tyrimo strategijos elementai (Jacques ir kt., 2013). Kokybinis tyrimas – tai visuma metodų, technikų ir procedūrų, skirtų tyrimo medžiagos generavimui ir analizei, taip pat tyrėjo požiūrio į socialinę tikrovę, tyrimo konceptualiojo dizaino apibūdinimui (Bitinas ir kt., 2008; Verschuren, 2003). Šio tyrimo kontekste veiklos tyrimo elementai taikyti siekiant atskleisti emancipacinės aukštojo mokslo tarptautiškumo praktikos prielaidas ir veiksnius, sekant Freire (1972), Herr (2005). Šio disertacinio tyrimo atveju veiklos dalyvaujant tyrimo strategijos elementai yra tinkami negalios tyrimuose, leidžiantys tyrinėti į negalios situaciją patekusių studentų patirtis, sąveikas su savimi ir juos supančia aplinka.

Kokybiniame tyrime itin svarbus yra tyrėjo vaidmuo. Šiame tyrime tyrėja pozicionuoja save kaip turinti požiūrį „iš vidaus“ (angl. *„insider perspective“*), dirbanti universitete, išmananti tarptautiškumo aukštajame moksle procesus ir turinti šios srities patirties. Tuo pat metu tyrėja yra ir kaip „išorinis dalyvis“ (angl. *„outsider perspective“*), ne visai žinanti studentų, patekusių į negalios situaciją, galimybes, prielaidas ir patirtis dalyvauti tarptautinėse veiklose. Remiantis subjektyvia tyrėjos patirtimi ir teorinėmis nuostatomis, analizuojant duomenis bei darant apibendrinimus ir išvadas, svarbu nešališkai interpretuoti kiekvieno studento asmenines savybes, patirtis ir žinias, informacijos prieinamumo galimybes ir kt.

Tyrimė taikyta mišri metodologinė prieiga, derinant įvairius **tyrimo metodus**, tokius kaip: pusiau struktūruotas interviu, tyrimo dalyvių naratyvas, refleksija, ir duomenų rinkimo metodai: mokslinių šaltinių, dokumentų analizė, antrinių dokumentų analizė tarptautiniu, nacionaliniu ir lokaliuoju lygmenimis, internetinė apklausa. Šių duomenų rinkimo tikslas buvo nuodugniau pažinti tiriamąjį reiškinį, gauti išsamesnės informacijos tolesniam tyrimo etapui. Atliktos apklausos rezultatų pagrindu buvo sukonstruotas tyrimo instrumentas struktūruotam interviu atlikti. Pusiau struktūruotas interviu buvo atliktas su Lietuvos universitetų studentais ir absolventais, turinčiais negalią, bei su specialistais – Lietuvos universitetų ir valstybinių institucijų darbuotojais, koordinuojančiais tarptautines veiklas savo institucijose.

Tyrimo **duomenų analizė** rėmėsi įvairiais duomenų analizės metodais: dokumentų analizė turinio analize ir apibendrinimu; internetinės apklausos rezultatai buvo apdoroti taikant aprašomosios statistinės analizės metodą; pusiau struktūruoto interviu turinys disertaciniame tyrime buvo apdorojamas ir nagrinėjamas taikant turinio analizės metodą. Taip pat parengta tyrėjos refleksija – savo patirties ir pozicijos, bendraujant su tyrimo dalyviais ir analizuojamu reiškiniumi, savirefleksija, kuri per savo asmeninę patirtį, asmeninį reiškinio ir problemos suvokimą leido atskleisti tyrėjos subjektyvumo poveikį rezultatams.

Tyrimo etapai. Disertacinis tyrimas atliktas 4 etapais, kurie išsamiau aprašyti lentelėje.

Lentelė

Disertacinio tyrimo etapai

Etapai	Tyrimo duomenų rinkimo metodai	Duomenų apdorojimo metodai
1.	<i>Teorinė mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė</i>	
1.1.	Įgalinimo ir socialinio dalyvavimo kaip sisteminės teorinės prielaidos negalios tyrimų kontekste analizė	Teorijos analizė, sisteminimas, apibendrinimas
1.2.	Studentų, patekusių į negalios situaciją, dalyvavimo aukštojo mokslo veiklose analizė, remiantis nacionaliniais ir tarptautiniais dokumentais	
1.3.	Veiksnių, lemiančių aukštojo mokslo tarptautiškumo procesus aukštojoje mokykloje, atskleidimas	
2.	<i>Tyrimo metodikos sudarymas ir tyrimo instrumento parengimas</i>	
2.1.	Anketinė apklausa. Jos rezultatų pagrindu sukuriama bazė tolesniam tyrimui atlikti. Tyrimui atlikti buvo sukonstruotas elektroninis klausimynas, kuris pateiktas interneto tinklalapyje: https://www.surveymonkey.com (N=145).	Aprašomosios statistinės analizės metodas

2.2.	Tyrimo instrumento (interviu klausimyno studentams, patekusiems į negalios situaciją) parengimas, remiantis studentų įgalinimo dalyvauti tarptautinėse aukštojo mokslo veiklose patirčių vertinimo komponentais	Instrumento validavimas
2.3.	Tyrimo instrumento (interviu klausimyno specialistams) parengimas, remiantis studentų įgalinimo dalyvauti tarptautinėse aukštojo mokslo veiklose patirčių vertinimo komponentais ir tarptautiškumo aukštojoje mokykloje strategijomis	
3.	<i>Empirinis tyrimas – tyrimo dalyvių patirčių analizė</i>	
3.1.	Studentų, patekusių į negalios situaciją, patirčių analizė. Tyrimo dalyviai – studentai, turintys negalią, studijuojantys Lietuvos universitetuose (kolegijų studentai tyrime nedalyvavo) (N=16). Tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu.	Interviu tekstų analizė. Prasių turinio analizė, kategorizavimas, interpretavimas
3.2.	Lietuvos universitetų darbuotojų, koordinuojančių bei administruojančių tarptautines veiklas universitetuose, ir valstybės institucijos darbuotojos, koordinuojančios tarptautines veiklas Lietuvos švietimo institucijose, patirčių analizė (N=9). Tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu.	
4.	<i>Tyrėjos vaidmens refleksija</i>	
		Refleksija

Tyrimo naujumas ir mokslinis reikšmingumas. Studentų, patekusių į negalios situaciją, patirtys, sunkumai ir įvairaus pobūdžio problemos, siekiant aukštojo išsilavinimo ir jau studijuojant, analizuotos Lietuvos ir užsienio mokslininkų tyrinėjimuose. Tačiau, kokios yra studentų, turinčių negalią, patirtys aukštojo mokslo tarptautiškumo procesuose ir kokie įsitraukimo į tarptautines veiklas universitetuose lemiantys veiksniai, nagrinėta nebuvo. Taip pat aktualu tyrinėti ir akademinės bendruomenės, specialistų, atsakingų už tarptautinių veiklų įgyvendinimą aukštosiose mokyklose, patirtis ir nuostatas į studentų, turinčių negalią, dalyvavimą tarptautinėse veiklose. Šie specialistai didele dalimi formuoja tarptautiškumo universitete strategiją, planuoja veiklas ir jas įgyvendina.

Šiame kontekste disertacinis tyrimas į aukštojo mokslo tyrimų erdvę įneša inovatyvų požiūrį į visų aukštojo mokslo procesų, o ypač tarptautiškumo, prieinamumo užtikrinimą *visiems ir kiekvienam* studentui, nepaisant jo asmeninių charakteristikų. Taip pat tyrimo metodologinės nuostatos prisideda prie formavimo žmogaus teisėmis grįsto požiūrio į studentą, turintį negalią, kuris dažniau nei kiti jo bendraamžiai ir kolegos patenka į negalios situaciją aukšta-

jame moksle. Tyrime atskleisti tarptautiškumui universitete įtaką darantys socialiniai, kultūriniai, ekonominiai, politiniai, akademiniai ir asmeniniai veiksniai bei jų sąsajos, taip pat patirčių įvairovė yra naujas universitetų tarptautiškumo politikos, kultūros ir praktikos rekonstravimo idėjų šaltinis.

Mokslinis disertacinio tyrimo reikšmingumas, be kitų aspektų, įrodomas ir naudota *emancipacine* strategija, taikant veiklos tyrimo elementus bei aktyvią tyrėjos poziciją, derinant tyrimą „iš vidaus“ ir „iš išorės“. Tokia metodologinė prieiga leido atskleisti, kad studentai, kurie dėl įvairių apribojimų tradiciškai menkai dalyvauja tokiose aukštojo mokslo veiklose, kaip tarptautinės veiklos, gali jose dalyvauti esant tam tikroms sąlygoms. Žinios ir veikla yra būtini, siekiant transformacijos. Svarbu, kad būtų akcentuojama ir pripažįstama kiekvieno teisė dalyvauti (pagal Freire, 1972). Emancipacinė strategija bei reflektyvusis, kritinis subjektyvus supratimas palaiko emancipacinius žmonių interesus ir leidžia išsivaduoti iš *tradicijų, įpročių, papročių diktato* (Grundy, Kemmis, 1988). Visa tai sudaro prielaidas moksliai pagrįsti tyrimo rezultatus ir numatyti aukštojo mokslo tarptautiškumo praktikos tobulinimo kryptis.

Todėl tiek patys studentai, tiek aukštosios mokyklos, tiek Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Švietimo mainų paramos fondas bei kitos Lietuvos institucijos, koordinuojančios tarptautines veiklas aukštajame moksle, turi būti suinteresuoti minėto tyrimo rezultatais. Tyrimo rezultatai bus prieinami visoms suinteresuotoms grupėms ir institucijoms, organizacijoms, asmenims, kuriuos domina studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimas dalyvauti aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose.

Tyrimo struktūra ir apimtis

Daktaro disertaciją sudaro įvadas, keturi skyriai, mokslinė diskusija, išvados, literatūros sąrašas ir priedai (elektroninis išteklius). Disertacinio darbo apimtis – 158 puslapiai.

MOKSLINĖ DISKUSIJA

Studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimo dalyvauti aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose aktualizavimas edukologiniame kontekste reikalauja platesnių diskusijų. Nors užsienio moksliniuose šaltiniuose galima rasti tyrimų, atskleidžiančių studentų, turinčių negalią, dalyvavimo aukštajame moksle galimybes ir iššūkius (Mara, 2014; Le Fanu, 2014; Kayhan ir kt., 2015; Riddel, Weedon, 2014; ir kt.), Lietuvos aukštojo mokslo kontekste panašių tyrimų stokoja. Įvairūs kiti klausimai, susiję su studentų, turinčių negalią, studijomis, analizuoti daugelio šalies autorių: studijų sąlygų gerinimas studentams, turintiems negalią, Lietuvos aukštojo mokslo institucijose (Ambrukaitis, 2001; Grincevičienė, 2002; Daugėla, 2008); studentų, turinčių judėjimo negalią, problemos (Daugėla, Žukauskas, 2005); studentų, turinčių negalią, būklė ir galimybių plėtojimas Lietuvos aukštojo mokslo institucijose socialinio dalyvavimo aspektu (Ruškus ir kt., 2007); neįgaliųjų studentų dalyvavimas Lietuvos aukštosiose mokyklose (Ruolytė-Vershcoore, 2012). Nepaisant išvardytų analizuotų aspektų, gilesnio požiūrio bei išsamesnių tyrimų, pagrindžiančių studentų, patekusių į negalios situaciją, socialinio dalyvavimo ir įsitraukimo į universiteto papildomas veiklas, įskaitant ir tarptautines, raišką aukštosiose mokyklose, trūksta.

Besikeičiantis socialinis-kultūrinis, ekonominis ir politinis kontekstas bei paradigų kaita nuo „deficito“ klinikinės paradigmos prie socialinės interakcinės paradigmos keičia visuomenės požiūrį į asmenį, turintį negalią. Įgalinimo ir socialinio dalyvavimo idėjų įgyvendinimas aukštojo mokslo institucijose atveria žymiai daugiau galimybių kiekvienam studentui, patekusiam į negalios situaciją, tapti visaverčiu studijų proceso dalyviu ir įsitraukti į jo poreikius bei interesus atitinkančias veiklas. Tarptautinė aukštojo mokslo erdvė atveria daug naujų galimybių ugdytis kritinį mąstymą, patikrinti savo gebėjimus, išreikšti save, įsitraukti į naujus tarptautinius studijų tinklus, perkonstruoti savo profesinius siekius, planuoti savo karjerą kur kas platesniame globalesniame kontekste. Todėl aukštosios mokyklos, o ypač universitetai, turi sudaryti tinkamas sąlygas kiekvienam studentui dalyvauti tarptautiškumą skatinančiose veiklose. Svarbu kurti tarptautiškumo strategiją bei numatyti kelius ir išteklius jai įgyvendinti, ir, žinoma, identifikuoti iššūkius ir būdus jiems įveikti.

Pasak Ruškaus ir kt. (2017), Ebersold (2007), nepasitenkinama vien tik neįgaliųjų asmenų integracijos per socialinę, edukacinę ir profesinę reabilitaciją siekimu, bet ir stiprinamas jų įsitraukimas, socialinis dalyvavimas kuo įvairesnėse kultūros, švietimo, socialinėse, ekonominėse, politinėse visuomenės gyvenimo srityse, atsižvelgiant į neįgaliųjų poreikius. Socialinės interakcinės paradigmos požiūriu, ne nuo individo sutrikimo, o nuo socialinės aplinkos priklauso asmens socialinės integracijos sėkmė.

Šio tyrimo rezultatai dera su anksčiau minėtomis mokslinėmis įžvalgomis. Disertacinis tyrimas per įvairių aukštojo mokslo studijų dalyvių pasidalytas patirtis atskleidė, kad asmens socialinė situacija, tokia kaip „negalios situacija“, yra konstruojama įvairiose socialinėse aplinkose – nuo artimiausios, tiesioginės aplinkos – šeimos, iki bendraamžių, institucinės aplinkos, kitų visuomenės grupių tiek nacionaliniame, tiek ir tarptautiniame kontekste. Tam tikros stereotipinės nuostatos, įsitikinimai, simboliai, tradicijos ima diktuoti, ką žmogus gali arba ko negali veikti, kur dalyvauti, ko bijoti, vengti ar ko siekti ir pan. Tyrimo rezultatai patvirtina, jog šiame kontekste itin svarbus tampa kiekvieno žmogaus gebėjimas kritiškai mąstyti, siekimas išsivaduoti iš tam tikrų stereotipų ir tradicinių nuostatų diktato ir, sutelkus vidinius bei išorinius veiksnius, tapti „galinčiam“.

Tyrimo rezultatai patvirtino Chamberlin (1997), Hur (2006), Rose (2015) tyrimus, kad įgalinimo konceptas įgauna platesnę reikšmę, apimdamas psichologinius, socialinio ir edukacinio įgalinimo elementus. Šis konstruktas tampa esminis modeliuojant studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimą įsitraukti į aukštojo mokslo tarptautines veiklas. Šiame kontekste taip pat svarbus ir fizinis įgalinimo aspektas, kuris sąlygoja studentų integraciją į visuomenę. Fizinis prieinamumas visuomenėje pasireiškia per pritaikytą fizinę aplinką, informacijos pasiekiamumą, vienodų sąlygų kaip ir kitiems asmenims sudarymą dalyvauti tose pačiose veiklose, galimybę palaikyti ryšį su žmonėmis, bendruomenėmis, institucijomis, kurios studentams, turintiems negalią, yra svarbios.

Atliekant kokybinį tyrimą bei taikant veiklos tyrimo elementus, vienas iš svarbių aspektų yra atskleisti tiriamojo reiškinio kontekstą. Atskleistas tyrimo dalyvių patirčių kontekstas leido šias patirtis suvokti kaip visą gyvenimą kauptą minties ir išgyvenimų bagažą, kur per ilgą laiką išgyventa patirtis virsta refleksija tarp individo ir jį supančios aplinkos (Moustakas, 1994; Benner, 1994; Nicholls, 2001; Jarvis, 2006; Creswell, 2013). Šiame disertaciniame tyrime pateikti įvairūs kontekstai leido geriau suprasti, kaip formavosi vidinės studentų nuostatos, kas lėmė požiūrių į įvairius socialinio gyvenimo aspektus formavimąsi, kaip, sąveikaujant aplinkai ir asmens charakteristikoms, randasi negalios situacijos. Labai svarbios patirtys, kurios buvo atskleistos tyrimo duomenų analizės metu, – tai studentų išgyvenimai būnant kitoje kultūrinėje erdvėje. Vienas svarbesnių studentų pastebėjimų yra tai, jog, studijuojant kitoje šalyje, pakinta jų pačių santykis su aplinka, su savimi ir savo negalia. „Kitoje“, „kitokioje“ aplinkoje jie jaučiasi priimti, „normalūs žmonės“, dingsta baimė bendraujant su aplinkiniais ir pan. Pozityviam savo situacijos vertinimui įtakos turi ir pritaikyta fizinė aplinka. Studentai, reflektuodami savo gebėjimą *dalyvauti*, patiems priimti sprendimus ir atsakyti už jų pasekmes, savo patirtis vertina kritiškai, veikia kaip subjektai, galintys keisti tikrovę. Remdamiesi kritinio konstruktyvizmo teorine nuostata, studento, patekusio į negalios situaciją, patirtį interpretuojame

kaip unikalų gyvenimo „kelią“, nuolat įveikiant daugybę iššūkių ir siekiant išsivaduoti iš stereotipinių nuostatų į save patį bei rekonstruoti kitų nuostatas į žmogų „iš negalinčio“ į „galintį“. Į(si)galinimas reiškiasi socialiniu dalyvavimu, kurį skatina ir palaiko empatiški, rūpestingi ir patikimi individų tarpusavio santykiai, dialogo plėtojimas, kuriuo siekiama abipusio supratimo apie tikslus ir interesus, kritinis požiūris į aplinkos formuojamus socialinius ir kultūrinius mitus (Taylor, 1996).

Kadangi šiuo disertaciniu tyrimu siekta atskleisti studentų, patekusių į negalios situaciją, įgalinimą dalyvauti aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose lemiančius veiksnius, tyrimo rezultatai dera su kitų tyrėjų (Kieffer, 1984; Gutierrez, 1990; Zimmerman, 1990; Chamberlin, 1997; Ališauskienė, 2005; Hur, 2006; Archibald, Wilson, 2011) atliktų tyrimų išvadomis, teigiančiomis, kad įgalinimo vyksmui yra svarbi vidinių ir išorinių individo resursų sąveika. Ši sąveika formuoja asmens *vidinės darnos* įrankius – gebėjimą suprasti savo socialinio dalyvavimo svarbą, priimti esamą situaciją emociškai ir gebėti ją valdyti.

Tyrimo rezultatai parodė, jog tai, kaip studentai interpretuoja ir priima save ir savo negalią, kaip su ja gyvena, kaip geba valdyti savo situaciją, prisideda prie sėkmingo socialinio dalyvavimo studijose, įskaitant ir dalyvavimą tarptautinėse veiklose. Šie tyrimo rezultatai koreliuoja su Moscovitch, Drover (1981), Kreisberg (1992), Rowlands (1995), Said-Allsopp, Tallontire (2015) ir kitų autorių tyrimais, akcentuojančiais asmens „galią su“, kuri siejama su gebėjimu daryti įtaką, dalyvauti priimant sprendimus, vykdyti pokyčius, ir „galią viduje“, kuri siejama su asmenine galia. Todėl studentai, patekę į negalios situaciją, norėdami efektyviai veikti ir atstovauti savo bei kitų interesams, turi gebėti spręsti problemas, suvokti savo negalią ir iš jos kylančius poreikius, turėti išsikeltus tikslus ir stengtis juos pasiekti (Ruolytė-Verschoore, 2012).

Disertacinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad studijos universitete negalią turintiems studentams tampa vienu iš socialinį pripažinimą ir dalyvavimą lemiančių veiksnių. Anot Sen (1999), Daugėlos (2008), Rekių (2013), Le Fanu (2014), Meric, Gorun (2015) ir kt., šis jaunuolio (-ės) gyvenimo etapas dažniausiai nulemia ir tolesnes jo (jos) socialinio dalyvavimo visuomenėje galimybes, integraciją į suaugusiojo ir visaverčio žmogaus gyvenimą. Tyrimo metu atskleisti studijų pasirinkimo motyvai – studijos universitete, kaip perspektyva ateičiai ir kaip vidinės motyvacijos išraiška, įrodo, kad „galiu“, bei pagalba motyvuojant kitus neįgalius asmenis, yra svarbūs analizuojant prielaidas, kurios paskatina studentus, turinčius negalią, įsitraukti į įvairias veiklas universitete. Diskutuojant su Ebersold (2007) plėtojama socialinio dalyvavimo paradigma, teigtina, kad studentų, patekusių į negalios situaciją, dalyvavimas aukštojo mokslo veiklose yra susijęs su pokyčių inicijavimu tiek savo asmeniniame gyvenime, tiek savo artimoje aplinkoje. Šiame kontekste svarbu, kad studento,

turinčio negalią, jam svarbių ir artimų žmonių, universiteto atstovų pastangos būtų suderintos ir nekonfrontuotų.

Remiantis Kirschner ir kt. (1996), Defur (1997), Lappalainen ir kt. (2018) atliktais moksliniais tyrimais, asmenų, turinčių negalią, ir jo artimos aplinkos, socialinių grupių ir pan. bendradarbiavimas bei tarpininkavimas, sprendžiant svarbius asmeniui klausimus, padeda įveikti segmentuotą požiūrį į neįgalų asmenį, griaua vidinės ir išorinės aplinkos suformuotus stereotipus, skatina visas suinteresuotas šalis siekti bendrų tikslų. Bendradarbiavimo svarba šiame disertaciniame tyrime buvo išryškinta visų tyrimo dalyvių, kaip pozityvus įgalinimo veiksnys. Tyrimo dalyvių patirčių analizė parodė, kad universiteto bendruomenės pastangos ir atsakingas požiūris į studentą, patekusį į negalios situaciją, bendraamžių palaikymas bei tėvų nuomonė sudaro vidinį tarpininkavimo ir bendradarbiavimo tinklą, kuris padeda studentui priimti jam tinkamiausią sprendimą. Bendradarbiavimas ir tarpusavio santykiai turi apimti abipusį pasitikėjimą bei pagarbą. Taip pat svarbi studento ir universiteto bendruomenės, artimos aplinkos santykių kokybė, pasireiškianti pasitikėjimu, pagarba ir suderinamumu. Išoriniai veiksniai, suformuoti tam tikrų politinių, socialinių ir ekonominių sąlygų, dažnai sukuria tam tikras kliūtis, kurias turi įveikti tiek pats studentas, tiek kartu jį palaikanti aplinka. Todėl labai svarbus studento ir universiteto specialisto bendras darbas, norint pasiekti išsikeltus tikslus, paremtus dalyvaujančio asmens – studento poreikiais. Šio disertacinio tyrimo rezultatai patvirtina Freire (2000) idėją, kad dialogo principas ir grįžtamasis ryšys yra būtinas lygybės suvokimui, jos įgyvendinimui ir sklaidai institucijoje, o pagal šį principą užtikrinama, kad grupė, kuriai yra padedama, netampa labdaros objektu (Lynch, 2000; Ruolytė-Verschoore, 2012).

IŠVADOS

Disertacinis tyrimas leido suformuluoti esmines išvadas, kurios konceptualizuoja teorinės analizės bei empirinio tyrimo rezultatus.

Išvados, parengtos teorinių šaltinių analizės pagrindu:

1. Įgalinimo teorija, kaip socialinio veiksmo ideologija, pagrindžia procesą, kurio esmė skatinti pokyčius sprendžiant nelygybės ir priespaudos klausimus. Šio disertacinio tyrimo kontekste įgalinimas aiškinamas kaip multidimensinė sąvoka, akcentuojanti individo įsitraukimą į savo gyvenimo valdymą. Įgalinimas negalios kontekste grindžiamas vidinių ir išorinių išteklių bei jų sąveikos identifikavimu ir sutelkimu, siekiant, kad asmuo *suprastų* savo situaciją, *priimtų ją emociškai* ir *gebėtų ją valdyti*. Sutelkti vidiniai ir išoriniai ištekliai leidžia dalyvauti, priimti sprendimus, būti socialiai aktyviam. Viešųjų institucijų ir struktūrų pareiga palaikyti kiekvieno asmens teisę pačiam kontroliuoti savo gyvenimą ir nuspręsti, kaip jam gyventi, ko siekti, kokius sprendimus priimti. Šioje disertacijoje įgalinimas konceptualizuojamas kaip asmeninė sprendimų priėmimo bei atstovavimo galia, akcentuojant galimybių pasiskirstymą struktūrų ir socialinių santykių kontekste mikro-, mezo- ir makrolygmenyse.
2. Žmogaus teisėmis grįsta socialinio modelio koncepcija, akcentuojanti „negalios situacijas“, į kurias gali patekti kiekvienas žmogus, sudaro šio disertacinio tyrimo teorinį metodologinį pagrindą. Perėjimas nuo biomedicininio prie socialinio interakcinio negalios modelio grindžiamas nauja paradigma, akcentuojančia negalios situatyvumą. Laikomasi nuostatos, jog žmogus, turintis negalią, dažniau nei jos neturintis patenka į negalios situaciją. Šiame kontekste negalia vertinama kaip sąveika tarp sutrikimo, veiklos apribojimo bei aplinkos, kuriančios arba naikinančios psichosocialines kultūrinės ir fizinės kliūtis *dalyvauti*. Žmogaus teisėmis grįstas modelis akcentuoja kiekvieno asmens teisių į lygias socialinio dalyvavimo galimybes ir socialinio teisingumo įgyvendinimą. *Visų* aukštojo mokslo veiklų ir aplinkų prieinamumas *visiems* ir kiekvienam studentui užtikrina socialinį dalyvavimą, humanizuoja instituciją, kuria atvirumo aplinką, skatina socialinį jautrumą bei toleranciją kitiems.
3. Aukštojo mokslo tarptautiškumu siekiama įgalinti akademinę bendruomenę pasirengti veikti tarptautinėje erdvėje, t. y. suteikti studentams globalių, konkurencingai darbo rinkai reikalingų kompetencijų. Aukštojo mokslo tarptautiškumas siejamas su studijų programų turinio multidimensiškumu, globalumu ir institucijos politikos tarptautiniu kryptingumu. Studentų, patekusių į negalios situaciją, galimybes dalyvauti tarptautinėse veiklose

universitete lemia struktūrinė dimensija, apimanti teisinę bazę, socialinės-kultūrinės aplinkos, institucijos politikos, kultūros ir praktikos veiksmius, ir individualioji dimensija, apimanti žinias, patirtis, bendravimo gebėjimus, pasitikėjimą savimi. Šiame kontekste akcentuojama asmens veiksmų laisvė priimti kasdienes sprendimus, svarbius tam tikru gyvenimo tarpsniu. Tarptautiškumu grįstos studijos diversifikuoja studentų pasaulėžiūrą, padeda suvokti tarptautinę švietimo dimensiją, skatina užsienių kalbų mokymąsi ir tarpkultūrinį pažinimą, ugdo studentų gebėjimus gyventi besikeičiančioje daugiakultūroje aplinkoje.

Išvados, parengtos empirinio tyrimo pagrindu:

4. Studentų, patekusių į negalios situaciją, patirtys parodė, kad:
  - būsiami studentai, turintys negalią, tikslingai renkasi aukštąją mokyklą, atsižvelgdami į jos artumą, t. y. esančią „arčiau namų“, fizinės aplinkos pritaikymą bei socialinės paramos galimybes. Rinkdamiesi studijas universitete, jie planuoja perspektyvą ateičiai ir siekia įgyti naujų žinių, kompetencijų, užsitikrinti geresnes įsidarbinimo galimybes. Studijos tampa vidinės motyvacijos išraiška, siekiant būti socialiai pripažintam bei įrodyti sau ir kitiems, kad „galiu“;
  - tarptautines veiklas studentai, patekę į negalios situaciją, vertina kaip papildomas veiklas, kurios grindžiamos individualiu pasirinkimu *dalyvauti* jose. Tačiau, daugumos tyrimo dalyvių nuomone, jie neturi galimybių dalyvauti papildomose veiklose dėl socialinių ir fizinių kliūčių, tokių kaip sudėtinga sveikatos būklė, gestų kalbos vertėjų paslaugų, taip pat liftų, pandusų stoka. Studentams trūksta informacijos arba gebėjimo ją susirasti ir ja pasinaudoti. Dalyvauti papildomose veiklose trukdo ir tai, jog dėl savo negalios bei netinkamų sąlygų universitete studentas patenka į negalios situaciją. Tačiau, nepaisant tyrime išryškėjusių tam tikrų bendrumų, dalis studentų, turinčių negalią, pasižymi adaptyvumu, iniciatyvumu, o kiti lieka pasyvūs;
  - studentų, turinčių negalią, dalyvavimui tarptautinėse veiklose iki studijų universitete turėjo įtakos patirtis, įgyta kartu su šeima keliaujant, mokykloje dalyvaujant tarptautinėse veiklose kartu su bendraamžiais arba narystė tarptautinėse bendruomenėse, taip pat savanorystė bei darbas užsienyje. Dalyvavimas tarptautinėse veiklose padeda atsiriboti nuo savo negalios, išnyksta riba tarp „mes“ ir „jie“. Tačiau neretai dalyvauti tarptautinėse veiklose trukdo sveikatos būklė, nepakankamas užsienio kalbos mokėjimas, kurį negalią turintys studentai laiko vienu pagrindinių veiksmių, lemiančių jų apsisprendimą dalyvauti tarptautinėse veiklose universitete;

- tarptautines veiklas tyrime dalyvavę studentai suvokia kaip galimybę įgyti naujos patirties ir žinių ne tik savo studijuojamoje srityje, tačiau ir praplėsti savo tarpkultūrinės kompetencijas bei įgyti daugiau pasitikėjimo savimi ir aktyviau dalyvauti socialiniame gyvenime. Tarptautinė veikla universitete dažniausiai siejama su mobilumu, tačiau neakcentuojama galimybė dalyvauti kitose tarptautinėse veiklose universitete, tokiose kaip tarptautiškumas namuose, tarptautiniai seminarai, konferencijos ir kita;
  - tyrime dalyvavusių studentų apsisprendimui dalyvauti tarptautinėse veiklose universitete įtakos turi ir tokie veiksniai kaip jų pačių požiūris į savo negalią ir savo situaciją, taip pat šeimos vaidmuo priimant sprendimus. Studentai savo negalios nelaiko esmine kliūtimi dalyvauti tarptautinėse veiklose universitete. Pasitikėjimas savimi, pastangos formuoti gerus santykius su bendraamžiais yra stiprus postūmis jiems dalyvauti tarptautinėse ir kitose veiklose. Studentų, turinčių negalią, tėvai savo suaugusius vaikus dažnai linkę perdėti globoti, už juos spręsti. Nors, priimdami sprendimus įsitraukti į naujas veiklas, tyrimo dalyviai realiai vertina savo fizines, psichologines ir kitas galimybes, šeimos palaikymas ir pasitikėjimas skatina jų iniciatyvumą ir yra vienas svarbiausių įgalinančių dalyvauti tarptautinėse veiklose veiksnių.
5. Specialistų, koordinuojančių tarptautines veiklas universitetuose, patirtys parodė, kad:
- tarptautiškumo politiką didele dalimi lemia universiteto vadovų bei administracijos nuostatos, kurios įtvirtinamos bendroje institucijos strategijoje. Tarptautinių veiklų įvairovei ir prieinamumui visiems bendruomenės nariams įtakos turi ir universiteto akademinės bendruomenės nuostatos, kompetencijos, įsitraukimas į tarptautiškumo strategijos formavimą bei įgyvendinimą. Studentams, turintiems negalią, galioja bendros tarptautiškumo strateginės nuostatos. Visiems universiteto bendruomenės nariams sudaromos lygios galimybės dalyvauti tarptautinėse veiklose. Kolektyvinis įgalinimas skatina universiteto akademinės bendruomenės narius įsitraukti ir dalyvauti tarptautinėse veiklose;
  - siekiant užtikrinti efektyvią komunikaciją su studentais, patekusiais į negalios situaciją, daugelyje universitetų veikia atskiri padaliniai arba skiriami atsakingi specialistai, koordinuojantys studentų, turinčių negalią, klausimų sprendimą. Glaudesniam bendravimui su studentais ir efektyvesniam informacijos apie tarptautines veiklas universitete perdavimui naudojamas tiesioginis komunikavimo būdas, įtraukiant tam tikslui suformuotus padalinius, atsakingus darbuotojus ar studentus,

turinčius negalią. Tyrimo rezultatai parodė, kad beveik visuose universitetuose siekiama informaciją perduoti *visiems* studentams, neišskiriant nė vienos grupės;

- tyrimo dalyvių patirčių analizė parodė, kad universiteto bendruomenės pastangos ir atsakingas požiūris į studentą, bendraamžių palaikymas bei tėvų nuomonė sudaro vidinį tarpininkavimo ir bendradarbiavimo tinklą, kuris padeda studentui priimti jam tinkamiausią sprendimą, susijusį su dalyvavimu tarptautinėse veiklose. Svarbu geri studento ir universiteto bendruomenės, kitų jam artimų asmenų santykiai, pasitikėjimas ir parama bei palaikymas. Kliūčių studentui, turinčiam negalią, dalyvauti tarptautinėse veiklose gali kilti dėl politinių, socialinių, ekonominių veiksnių, kurias vienam studentui be kitų pagalbos įveikti sudėtinga;
  - studentą supanti aplinka formuoja jo vidines nuostatas apie galėjamą dalyvauti ir pačiam priimti sprendimus. Dalyvauti papildomose veiklose trukdo tai, kad studentas dėl savo negalios bei sąlygų universitete patenka į negalios situaciją. Visuomenėje dar gajūs stereotipai apie neįgalius asmenis, kaip negalinčius, reikalaujančius priežiūros ar globos, dažnai tampa norma ir patiems studentams, turintiems negalią. Artimųjų, draugų, bendraamžių ir universiteto bendruomenės vertybinės nuostatos ir palaikymas prisideda prie studento pasitikėjimo savimi formavimosi, įgalina jį priimti sprendimus ir už juos atsakyti.
6. Studentų, patekusių į negalios situaciją, patirčių bei universitetų ir kitų organizacijų specialistų, atsakingų už aukštojo mokslo tarptautines veiklas, patirčių analizė parodė, jog įgalinimą dalyvauti aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose lemia tarpusavyje susiję vidiniai ir išoriniai veiksniai. Esminiai vidiniai veiksniai yra gebėjimas suprasti ir emociškai priimti savo situaciją, įgyta tarptautinė patirtis iki studijų universitete, taip pat aukšta motyvacija, pasitikėjimas savimi, iniciatyvumas, gebėjimas pasinaudoti esamais ištekliais bei priimti sprendimus. Išoriniai veiksniai siejami su žmogaus teisėmis grįsta aukštojo mokslo tarptautiškumo politika ir teisinėmis nuostatomis, teigiamomis visuomenės nuostatomis, šeimos palaikymu, universiteto tarptautiškumo politika, akademinės bendruomenės vertybinėmis nuostatomis, paramos struktūromis, bendraamžių požiūriu ir palaikymu.

DISERTACINIO TYRIMO REZULTATŲ APROBAVIMAS

Disertacijos tema **paskelbti straipsniai** Lietuvos mokslo tarybos pripažintose duomenų bazėse esančiuose periodiniuose leidiniuose:

1. Karvelienė, R. (2014). The Bologna Process and the Features of Implementation of the Internationalisation of Higher Education in Lithuania. *Socialiniai tyrimai / Social Research*, 2 (35), 53–65. ISSN 1392-3110 (Print), ISSN 2351-6712 (Online).
2. Karvelienė, R. (2016). Participation Of Students With Disabilities In Higher Education Internationalisation Activities / Negalią turinčių studentų dalyvavimas aukštojo mokslo tarptautiškumo veiklose. *Specialusis ugdymas / Special Education*, 2 (35), 109–140. ISSN 2424-3299. DOI: <http://dx.doi.org/10.21277/se.v1i35.277>

Disertacinio tyrimo **rezultatų sklaida** skaitant pranešimus moksliniuose renginiuose:

1. Tarptautinė konferencija „Tarpdisciplininis diskursas socialiniuose moksloose – 4“. Pranešimas „*Tarptautiškumas Lietuvos aukštajame moksle Bolonijos proceso vyksmo metu*“. Kauno technologijos universitetas, Lietuva. 2014 m. lapkričio mėn. 7 d.
2. Tarptautinė konferencija „Intercultural Communications“. Pranešimas „*Internationalisation At Home In The Higher Education Institution*“. Suchumio valstybinis universitetas, Gruzija. 2015 m. birželio mėn. 10 d.
3. Tarptautinė konferencija „STICS 2016 – Social transformations in Contemporary Society“. Pranešimas „*Participation Of Students With Disabilities At The University's International Activities*“. Mykolo Romerio universitetas, Lietuva. 2016 m. birželio mėn. 2–3 d.
4. Tarptautinė konferencija „Inclusive Education: Challenges and Opportunities“. Pranešimas „*Internationalisation As The Opportunity of Social Participation of Students With Disabilities*“. Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva. 2017 m. gegužės mėn. 12 d.
5. II Lietuvos edukacinių tyrimų asociacijos (LETA) konferencija „Ugdymas ir švietimas žmogaus gerovei“. Pranešimas „*Veiksniai, sąlygojantys negalią turinčius studentus dalyvauti aukštojo mokslo tarptautinėse veiklose*“. Klaipėdos universitetas, Lietuva. 2018 m. spalio mėn. 11–12 d.

Mokslinės **stažuotės ir konferencijos** užsienyje:

1. MVG / Erasmus IP intensyvios studijos doktorantams „*Doctoral Education in Research Methodologies*“ Rytų Suomijos universitete, Suomija. 2014 m. birželio mėn. 5–19 d.

2. „Erasmus+“ personalo mokymai Notingamo Trento universitete, Didžioji Britanija. 2014 m. kovo mėn. 3–7 d.
3. Tarptautinė NAFSA (Tarptautinio švietimo darbuotojų asociacija) konferencija San Diege, JAV. 2014 m. gegužės mėn. 25–30 d.
4. Tarptautinė EAIE (Europos tarptautinio švietimo asociacija) konferencija Prahoje, Čekija. 2014 m. rugsėjo mėn. 16–19 d.
5. „Erasmus+“ personalo mokymai Tulūzos Polio Sabatjė universitete, Prancūzija. 2014 m. spalio mėn. 1–3 d.
6. Tarptautinė EAIE (Europos tarptautinio švietimo asociacija) konferencija Glazge, Škotija. 2015 m. rugsėjo mėn. 15–18 d.
7. „Erasmus+“ personalo mokymai Vroclavo universitete, Lenkija. 2016 m. birželio mėn. 13–15 d.
8. Tarptautinė EAIE (Europos tarptautinio švietimo asociacija) konferencija Liverpulyje, Didžioji Britanija. 2016 m. rugsėjo mėn. 13–16 d.
9. Tarptautinė EAIE (Europos tarptautinio švietimo asociacija) konferencija Sevilijoje, Ispanija. 2017 m. rugsėjo mėn. 12–15 d.
10. Akademinė „Erasmus+“ stažuotė Nebraskos universitete Omahoje, JAV. 2017 m. spalio mėn. 4–15 d.
11. Akademinė „Erasmus+“ stažuotė Kento valstybiniame universitete, JAV. 2017 m. spalio mėn. 9–11 d.
12. Akademinė stažuotė Almatos universitete, Kazachstanas. 2017 m. spalio mėn. 23–27 d.
13. „Erasmus+“ personalo mokymai Freiburgo pedagogikos aukštojoje mokykloje, Vokietija. 2018 m. birželio mėn. 12–16 d.
14. Tarptautinė EAIE (Europos tarptautinio švietimo asociacija) konferencija Ženevoje, Šveicarija. 2018 m. rugsėjo mėn. 11–14 d.
15. „Erasmus+“ personalo mokymai Liepojos universitete, Latvija. 2018 m. lapkričio mėn. 12–15 d.

INFORMACIJA APIE AUTORE

Regina Karvelienė – Šiaulių universiteto Studijų ir tarptautinių programų tarnybos direktorė; Europos tarptautinio švietimo asociacijos (EAIE) narė; Lietuvos edukacinių tyrimų asociacijos (LETA) narė; Lietuvos universitetų rektorių konferencijos Tarptautinių ryšių nuolatinės darbo grupės narė. Moksliniai interesai: aukštojo mokslo tarptautiškumas; studijų tarptautiškumas; tarptautiškumas namuose.

Adresas: Šiaulių universitetas, Studijų ir tarptautinių programų tarnyba, P. Višinskio g. 38, 76352 Šiauliai, Lietuva, tel. (8 41) 39 30 42, el. paštas rkarveliune@yahoo.co.uk

Regina Karvelienė

**EMPOWERMENT OF STUDENTS IN
DISABILITY SITUATION TO PARTICIPATE
IN INTERNATIONAL ACTIVITIES OF HIGHER
EDUCATION**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Education (07 S)

Redaktorius Algirdas Malakauskas (lietuvių k.)
Vertė į anglų k. Lina Šniepytė-Caltabellotta
Maketuotoja Laura Vilkanauskienė

2019-03-24, 3,5 spaud. leid. 1. Tiražas 50.
Išleido Šiaulių universitetas, P. Višinskio g. 38, 76352 Šiauliai.
Spausdino UAB „BMK leidykla“, J. Jasinskio g. 16, 03163 Vilnius.